

Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts

**SASNIEGUMI UN NEIZZINĀTAIS
LATVIJAS MĀKSLAS VĒSTURĒ**

**Latvijas Mākslas akadēmijas
Mākslas vēstures institūta
10 gadu jubilejas
konferences materiāli**

2012

2012. gada 31. maijā
Latvijas Mākslas akadēmijas
Mākslas vēstures institūts
atzīmēja savas darbības pirmo desmitgadi,
sarīkodams konferenci
“Sasniegumi un neizzinātais
Latvijas mākslas vēsturē”.

Nemot vērā klausītāju interesi,
referāti apkopoti
šajā PDF izdevumā,
kas pieejams institūta interneta vietnē
www.lma-mvi.lv.

Izdevējs
Latvijas Mākslas akadēmijas
Mākslas vēstures institūts
Akadēmijas laukums 1–160
LV–1050 Rīga
www.lma-mvi.lv
T. 67227852

Konferences vadītāja: Elita Grosmane
Rakstu autores: Elita Grosmane, Anna Ancāne,
Daina Lāce, Kristiāna Ābele, Stella Pelše
Redaktore: Kristiāna Ābele

ISBN 978-9934-8355-0-6

SATURS

Elita Grosmane	4
Viduslaiku arhitektūras un mākslas izpēte Latvijā. Paveiktais un perspektīvas	
Anna Ancāne	12
Latvijas 17. gadsimta arhitektūra un pilsētībūvniecība: Historiogrāfisks atskats un nepētītie jautājumi	
Daina Lāce	21
19. gadsimta arhitektūras atspoguļojums līdzšinējās publikācijās: Zināmais un neizzinātais	
Kristiāna Ābele	28
19. un 20. gadsimta mijas izpēte un interpretācija Latvijas vizuālās mākslas vēsturē: Sasniegumi un uzdevumi tagadnes redzējumā	
Stella Pelše	39
Fakti un stāsti: 20. gadsimts Latvijas mākslas vēsturē no starpkaru posma līdz laikmetīgajai mākslai	

VIDUSLAIKU ARHITEKTŪRAS UN MĀKSLAS IZPĒTE LATVIJĀ Paveiktais un perspektīvas

Elita Grosmane

Savā priekšlasījumā īsumā pieskaršos tikai dažiem Latvijas viduslaiku arhitektūras un mākslas izpētes aspektiem: 1) periodizācijas jautājumam; 2) historiogrāfiskam atskatam, kas atsedz pētniecības dinamiku; 3) zināšanu statusa mainībai mūsdienu sabiedrībā, kas iezīmē nākotnes perspektīvas.

Vārds “viduslaiki” un jo īpaši “gotika” mūsdienu neoromantiskajā vidē piesaista plašas sabiedrības uzmanību, lai gan akadēmiskajā pētniecībā tā joprojām paliek grūta izvēle, kas prasa ilgstošu iedziļināšanos, seno tekstu atrašanu, lasīšanu, objektu aprakstīšanu, datēšanu un interpretēšanu. Tas nav viegls uzdevums, jo artefakti daudzkārt mainījušies gadsimtu gaitā, pielāgoti katra laikmeta gaumei un uztverei, pārbūvēti, rekonstruēti vai atdarināti, piemēram, romantiskās drupas 19. gadsimta parkos.

Mainīga un nenostabilizēta joprojām paliek arī viduslaiku periodizācija. Visbiežāk par to ievadījumu tiek uzskatīta kristietības nostiprināšanās Eiropā, tomēr šis process notika ilgstošā laikposmā un dažādos Eiropas reģionos variējās no 6. līdz 12. gadsimtam. Nav šaubu, ka kristietība varēja izplatīties tikai intensīvi apdzīvotās vietās ar jau stabilu dzīvesveidu un kultūru, kā to apstiprina arheoloģiskajos izrakumos atklātās materiālās liecības. Protams, Eiropas ziemeļaustrumus laikmeta arhitektūras un mākslas sasniegumi sasniedza vēlāk, tomēr tas nenozīmē, ka Austrumbaltijas teritorija bija izolēta no apkārtējās pasaules, jo garā jūras piekraste un Daugavas tirdzniecības ceļš bija svarīgi faktori maiņas uzturēšanai un jaunu ideju ienākšanai.

Latvijas arhitektūrā un mākslā viduslaikus pieņemts ievadīt ar 12. gadsimta otro pusi un saistīt ar akmens arhitektūras iepazīšanu. Līdz tam kā celtniecības materiāls izmantots koks, bet akmens krāvumi veidoti bez saistvielas. Arī Gotlandē un Zviedrijā vēl agro kristīgo misionāru darbības periodā 11. un 12. gadsimtā celtas koka stāvbaznīcas, un tikai 12. gs. beigās un 13. gs. tur nostiprinājās romānikas mūra arhitektūra.¹ Koka celtniecība arī Latvijā šajā laikā bija sasniegusi pietiekami augstu sarežģītības un prasmju pakāpi. Tā gan nav saglabājusies un zināma tikai vairāk vai mazāk veiksmīgu rekonstrukciju veidā, tomēr atspoguļo vietējo cilšu būvprasmes, kas nemaz tik ļoti neatšķiras no tuvāko kaimiņu veikuma, kaut gan varas koncentrācija nerasniedza vienotas teritoriālās pārvaldes līmeni. Tādēļ, iespējams, ar laiku vajadzēs pārskatīt viduslaiku robežas

¹ Lindgren M., Lyberg L., Sandström B., Wahlberg A. G. A History of Swedish Art. – Lund: Signum, 1987. – P. 24; Lindgren M. et. al. Signums svenska konsthistoria: Den romanska konsten. – Lund: Signum, 1995. – S. 37–57.

un pievienoties arheologiem, kuri vēlo dzelzs laikmetu Latvijas teritorijā no 800. līdz 1200. gadam tagad dēvē par agrajiem viduslaikiem.²

Turklāt nepietiekami apgūtas ir arheoloģiskajos izrakumos atklātās materiālās kultūras liecības. Annas Zariņas³, Gunta Zemīša⁴, Roberta Spirģa⁵ un citu arheologu veiktajos pētījumos dominē tipoloģiskais aspekts, kas nenoliedzami ir svarīgs. Sistemātiskai seno rotu formas un ornamenta attīstības izsekošanai līdz šim vairāk pievērsusies Baiba Vaska⁶, nozīmīgs impulss bija Lietuvas Mākslas akadēmijas rektora Adoma Butrima (*Adomas Butrimas*) vadībā sarīkotās izstādes “Baltu māksla” viesošanās Dekoratīvās mākslas un dizaina muzejā Rīgā 2010. gadā.⁷

Nenostabilizēts paliek arī jautājums par viduslaiku noslēgumu. Eiropas vēstures historiogrāfijā kā robežšķirtne izvēlēta reformācijas kustība. Mākslas vēsturniekus šī problēma skar mazāk, jo dominē 19. gadsimtā nostiprinātie stilistiskie jēdzieni. Ap 1830. gadu pirmā Eiropas stila apzīmējumam pēc Romas sagrāves 5. gs. Vācijas francūzis Sulpīcijs Buaserē (*Sulpiz Boisserée*, 1786–1851) izmantoja romānikas jēdzienu. Senākas saknes sameklējamas gotikai, Džordžo Vazāri (*Giorgio Vasari*, 1511–1574) par *gotico* – svešādiem un barbariskiem pretstatā antīkās mākslas “zelta laikmetam” – uzskatīja visus ar ģermāniskajiem gotiem saistītos sasniegumus. Vārda nievājošā pieskaņa ar laiku izzuda, bet jēdziens joprojām tiek veiksmīgi lietots un uzskatīts par vēlo viduslaiku mākslu raksturojošu stilu. Latvijā par viduslaiku noslēgumu pastāv divi viedokļi: daļa pētnieku uzskata, ka pārmaiņas saistāmas ar reformāciju, savukārt cits – pārsvarā vēsturnieku – viedoklis pauž vēlmi tos atvirzīt līdz Livonijas konfederācijas sabrukumam 1561. gadā.

Pārejot pie historiogrāfiskā aspekta, intereses pieaugums par viduslaikiem cieši saistīts ar nacionālās un lokālās vēstures, kā arī no tās izrietošās mākslas vēstures nozares attīstību Eiropā. Viens no popularitātes pirmavotiem bija angļu 18. gadsimta beigu neogotika, un daži pacēlumu veicinošās vācu “vētras un dziņu” (*Sturm und Drang*) kustības pārstāvji nonāca arī Austrumbaltijā, piemēram, Johans Gotfrīds Herders (*Johann Gottfried Herder*, 1744–1803). Viņš pirmais uzsvēra indivīda skatījuma nozīmi, aplūkojot vēsturiskās norises, un šo

² Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 290.–376. lpp.

³ Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7.–17. gs. – Rīga: Zinātne, 1999. – 159 lpp.

⁴ Zemītis G. Ornamenti un simbols Latvijas aizvēsturē. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004. – 227 lpp.

⁵ Spirģis R. Bruņurupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.–13. gadsimtā. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. – 511 lpp.

⁶ Vaska B. Ornamenti uz metāla rotaslietām Latvijas teritorijā no romiešu perioda līdz renesansei: Promocijas darbs. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2012.

⁷ Baltu menas = Art of the Balts. The Catalogue of Exhibition / Ed. by A. Butrimas. – Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2009. – 800 p.

tendenci saistīja ar veselu tautu nepieciešamību iejusties pagājušo laikmetu “skaistajā vēsturiskajā metafizikā”⁸. Pie šīs atziņas Herders nonāca vēlajā dzīves periodā pēc aizbraukšanas no Rīgas, kuras intelektuālā sabiedrība tobrīd nespēja aizkavēt ģenerālsuperintendenta Karla Gotloba Zontāga (*Carl Gottlob Sonntag*, 1765–1827) sludināto nepatiku “pret veciem krāmiem un bezgaumīgām senfranku vēstures atliekām”⁹. Racionālistu inspirētās dievnamu tīrīšanas bija tik skarbas, ka tās mēdz saukt par “otro reformāciju”, jo tika bojātas vai iznīcinātas daudzas viduslaiku mākslas liecības.

Bija jāpaiet veselam gadsimtam, lai Austrumbaltijā rastos interese par viduslaiku mantojumu. Pētniecību uzsāka baltvācu mākslas vēsturnieks Vilhelms Neimanis (*Wilhelm Neumann*, 1849–1919), kas pirmais centās pievērst uzmanību lokālās arhitektūras un mākslas attīstībai. Tikmēr estētiskā sakņotu romantisku jūsmu bija nomainījusi stingri zinātniska mākslas vēstures jautājumu risināšana, kuru pārstāvēja vācu skolas mākslas vēsturnieka Antona Špringera (*Anton Springer*, 1825–1891) pozitīvisms. Jau tolaik viņš rakstīja: “Griba ir laba, bet miesa, proti, zināšanas daudzos gadījumos ir vājas.”¹⁰

Jāatzīst, ka Neimaņa darbības pamats nebija tikai “labā griba”, viņa mākslas zinātnieka attīstība sākās ar 1887. gadā izdoto vispārējo Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes mākslas vēstures pārskatu, kas pamatoti tiek uzskatīts par pirmo šī reģiona mākslas vēsturi.¹¹ Tālākā attīstība notika konkrētu objektu un avotu padziļinātas izzināšanas virzienā. Savu nozīmi joprojām nav zaudējuši tādi Neimaņa darbi kā 1892. gada grāmata “Viduslaiku Rīga”¹², albums “Viduslaiku koka tēlniecības un glezniecības darbi Vidzemē un Igaunijā”¹³ (1892), kā arī 1912. gada monogrāfija “Sv. Marijas Doms Rīgā”¹⁴.

Retāk minēts baltvācu mākslas zinātnieks Tērbatas Universitātes pasniedzējs Reinholds Guleke (*Reinhold Guleke*, 1834–1927). Īpaši jāizceļ viņa astoņās burtņīcās (no paredzētajām desmit) iekļautās fotogrāfijas, plāni un zīmējumi, kas apkopoti Igaunijas, Vidzemes, Kurzemes un Sāremā viduslaiku būvpieminekļu

⁸ *Kultermann U.* Geschichte der Kunstgeschichte: Der Weg einer Wissenschaft. – München: Prestel, 1996. – S. 79.

⁹ *Hoffmann K.* Volkstum und ständische Ordnung in Livland: Die Tätigkeit des Generalsuperintendenten Sonntag zur Zeit der ersten Bauernreformen (= Schriften der Albertus-Universität Königsberg). – Königsberg i. Pr.; Berlin: Ost-Europa-Verlag, 1939. – S. 27.

¹⁰ Turpat. – 116. lpp.

¹¹ *Neumann W.* Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste und des Kunstgewerbes in Liv-, Est und Kurland vom Ende des 12. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. – Reval: Kluge, 1887. – 184 S.

¹² *Neumann W.* Das mittelalterliche Riga: Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen Baukunst. – Berlin: Springer, 1892. – 58 S.

¹³ *Neumann W.* Werke mittelalterlicher Holzplastik und Malerei in Livland und Estland. – Lübeck: Nöhring, 1892. – 14 S., 23. Bl. III.

¹⁴ *Neumann W.* Der Dom zu St. Marien in Riga: Baugeschichte und Baubeschreibung. – Riga: Löffler, 1912. – 128 S.

krājumā “Senā Livonija”¹⁵ (1896). Tā vērtība pieaug, jo daudzi objekti mainījies vairāk nekā simt gadu laikā kopš izdošanas. Jāpiebilst, ka npublicētā teksta manuskripts šobrīd glabājas Baltijas Centrālajā bibliotēkā.

Kopumā vērtējot līdz Pirmajam pasaules karam paveikto, jāatzīst, ka baltvācu pētnieku vidē tika radīts tas pamats, uz kura joprojām balstās viduslaiku arhitektūras un mākslas pētniecība Latvijā, proti, izcelti nozīmīgākie piemēri, izveidota sākotnējā periodizācija, kā arī iezīmēti attīstības un sakaru virzieni.

Par aizsāktās tradīcijas turpinājumu kļuva gan mākslas vēsturnieka Karla fon Lēvisa of Menāra (*Karl von Löwis of Menar*, 1855–1930) “Senās Livonijas piļu leksikons”¹⁶ (1922), gan Heinca Leflera (*Heinz Loeffler*, 1891–1938) ap 1924. gadu publicētais pētījums par Sv. Jēkaba baznīcas triumfa krustu¹⁷ un pārskats “Senās Livonijas baznīcu kapa plāksnes, pieminekļi un epitāfijas no 13. līdz 18. gadsimtam”¹⁸ (1929). Par viduslaiku mākslu latviešu valodā pirmo reizi rakstīts Vilhelma Purvīša virsredakcijā izdotajā trīsējuma “Mākslas vēsturē” (1934–1936), kur īsi pārstāstīti no jau minētajām publikācijām aizgūti secinājumi.¹⁹

Nozīmīgākais ieguldījums Latvijas mākslas vēstures attīstībā 20. gs. 30. gados saistāms ar Borisa Vīpera (*Bopuc Bunnep*, 1888–1967) vārdu, kaut arī viduslaikiem viņš pievērsās tikai garāmejot. Tiem veltīts raksts “Dažas lappuses no Rīgas tēlniecības vēstures”²⁰ (1936), kurā autors norādījis, ka, lai gan visi analizētie piemēri jau publicēti, tagad meklētas “kopējās sakarības” un “apskatīta salīdzināmā stilistiskā analīze”. Šādā aspektā aplūkots Sv. Jēkaba baznīcas Triumfa krusts (tag. Latvijas Nacionālais vēstures muzejā), Melngalvju nama skulptūras “Sv. Juris”, “Sv. Ģertrūde” un zudušais “Sv. Maurīcijs” (jāpiebilst, ka vēl nav zaudētas cerības to atrast kādā no izvesto mākslas darbu krātuvēm), cilnis “Marijas nāve” un “Mēness sirpja madonna” (visi Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā). Analizējot šos piemērus, Vīpers uzsvēra “Lībekas hegemoniju Rīgas mākslas dzīvē”. Tolaik tā bija izplatīta tendence Eiropas un Vācijas ziemeļdaļas viduslaiku tēlniecības izpētē. Vadošie Lībekas tēlniecības skolas pārstāvji Bernts Notke (*Bernt Notke*) un Henings fon der Heide (*Henning*

¹⁵ Alt-Livland: Mittelalterliche Baudenkmäler Liv-, Est-, Kurlands und Ösels / Gesammelt und hg. von R. Guleke. – Leipzig: Koehler, 1896. – Lfg. 1–6, 8–9. – 353 S., III.

¹⁶ *Löwis of Menar K. von.* Burgenlexikon für Alt-Livland. – Riga: Walters & Rapa, 1922. – 132 S., 55 Bl. III.

¹⁷ *Löffler H.* Ein mittelalterliches Triumphkreuz im Dommuseum in Riga // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – Riga: 1924–1926. – Bd. 23. – S. 372–384.

¹⁸ *Loeffler H.* Die Grabsteine, Grabmäler und Epitaphien in den Kirchen Alt-Livlands vom 13. bis zum 18. Jahrhundert. – Riga: Löffler, 1929. – 135 S.

¹⁹ Mākslas vēsture / V. Purvīša visp. red. – Rīga: Grāmatu draugs, 1934–1936. – 1. sēj. – 431 lpp.; 2. sēj. – 604 lpp.; 3. sēj. – 540 lpp.

²⁰ *Vipers B.* Dažas lappuses no Rīgas tēlniecības vēstures // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr. 3. – 109.–121. lpp.

von der Heyde) bija iekļauti vispārīgajās mākslas vēsturēs, bet citi darbi vēl nebija apzināti, tādēļ Lībekas centrīces tendence tika stipri pārvērtēta. Rodoties jauniem pētījumiem, kuru autori ir Kerstina Pētermāne (*Kerstin Petermann*), Hildegardē Fogelere (*Hildegard Vogeler*), Uve Albrehts (*Uwe Albrecht*), Pēters Tongebergs (*Peter Tångeberg*), Kazimežs Pospešņijs (*Kazimierz Pospieszny*) un citi vācu, zviedru un poļu kolēģi²¹, skatījums uz Lībekas tēlniecības skolas dominanti Baltijas jūras reģionā kļuvis daudzveidīgāks, sarežģītāks un niansētāks. Arī Latvijā bez Vipera minētajiem darbiem viduslaiku tēlniecības izpētē iesaistāms daudz lielāks piemēru skaits un nevar vairs apgalvot, ka tie visi nākuši no Lībekas.

20. gs. 40. gadu pirmās puses nopietnākais un ievērojamākais ieguldījums ir Igaunijas un Latvijas pilīm veltītā Tartu Universitātes profesora Armīna Tūlzes (*Armin Tuulse*, 1907–1977) grāmata²² (1942), kas ietver padziļinātu aplūkoto parādību analīzi. Autoritatīvu pozīciju vācu okupācijas gados centās ieņemt Rīgā dzimušais vācu mākslas vēsturnieks Nīlss fon Holsts²³ (*Niels von Holst*, 1907–1993), kura oficiālā darbība Vācijas Zinātnes, audzināšanas un tautas izglītības ministrijas dienestā sekmēja unikālu priekšmetu un arhīvu izvešanu no Latvijas. 2001. gadā pilsētas jubilejas svinību laikā Rīgā no Lībekas Sv. Annas muzeja atgriezās “Mēness sirpja madonna”, kas tagad eksponēta Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā.

Padomju varas gados interese par viduslaiku mākslas mantojumu netika sekmēta. No vienas puses, to atzina par vācu kultūras daļu un saistīja ar vardarbīgo kristietības ieviešanu 12.–13. gadsimtā, no otras – pēckara grūtības un oficiālās politikas nostādnes nebija senatnes pētniecībai labvēlīgas, slēgtās robežas apgrūtināja kontaktus ar citzemju kolēģiem, un jaunākā nozares literatūra ne vienmēr bija operatīvi sasniedzama. Lai ar to iepazītos, bija jādodas uz Sanktpēterburgas Ermitāžas bibliotēku un toreizējo Saltikova-Ščedrina Publisko bibliotēku vai Maskavu, bet arī tur aktuālie izdevumi ne vienmēr tika iepirkti vai arī ienāca ar lielu novēlošanos un selektīvi, tādēļ pētnieciskas dinamiskas vietā valdīja apātiska stagnācija.

²¹ *Tångeberg P.* Holzskulptur und Altarschrein: Studien zu Form, Material und Technik. – Callwey: 1989. – 323 S.; *Vogeler H.* Madonnen in Lübeck: Ein ikonographisches Verzeichnis der mittelalterlichen Mariendarstellungen in den Kirchen und ehemaligen Klöstern der Altstadt und des St. Annen-Museums. – Lübeck: Museum für Kunst und Kulturgeschichte der Hansestadt Lübeck, 1993. – 143 S.; *Corpus der mittelalterlichen Holzskulptur und Tafelmalerei in Schleswig-Holstein* / Hg. von U. Albrecht. – Kiel: Ludwig, 2005. – Bd. 1. – 661 S.; *Terra sanctae Mariae: Mittelalterliche Bildwerke der Marienverehrung im Deutschordensland Preußen* / Hg. von G. Eimer, E. Gierlich, M. Müller, K. Pospieszny. – Bonn: Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen, 2009. – 320 S. (= Kulturhistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen. – Bd. 7.)

²² *Tuulse A.* Die Burgen in Estland und Lettland. – [Tartu]: Dorpater Estnischer Verlag, 1942. – 432 S.

²³ *Holst N. von.* Die deutsche Kunst des Baltenlandes im Lichte neuer Forschung: Bericht über das gesamte Schrifttum seit dem Weltkrieg (1919–1939). – München: Ernst Reinhardt, 1942. – 160 S. (= Schriften der Deutschen Akademie. – Nr. 31.)

Izmantojot pieredzi un materiālu uzkrājumus, emigrācijā nokļuvušie arhitektūras un mākslas vēstures pētnieki savus darbus izdeva ārzemēs. 1948. gadā Helsinkos iznāca Armina Tūlzes grāmata “Viduslaiku akmens tēlniecība Igaunijā un Latvijā”²⁴, bet Stokholmā tapa Paula Kampes (1885–1960) apjomīgais mākslinieku, arhitektu un mākslas amatnieku leksikons, kas joprojām ir neaizstājams ziņu avots par laiku no 1400. līdz 1850. gadam²⁵.

Latvijā uz vietas vēl vecajā skolā izaugušie arhitekti sagatavoja dažus nelielus albumus, piemēram, Leona Plaučiņa (1903–1993) un Evalda Kišē (1899–1974) veidoto izdevumu “Rīgas arhitektūras pieminekļi” (1956).

Pie nopietnākajiem piedāvājumiem pieskaitāma igauņu profesora Voldemāra Vagas (1899–1999) disertācija “Telpas problēma Latvijas un Igaunijas viduslaiku arhitektūrā”²⁶ (1960). Zviedra Helges Čellīna (*Helge Kjellin*) skolnieks, kas vēl paguva pilnveidoties Sorbonnas Universitātē, jāuzskata par Rīgas Doma viduslaiku celtniecības skolas “radītāju” un tās izplatības izsekotāju senajā Livonijā.

Bez tam jānosauc tie pētnieki, kuru iespējas publicēties dažādu apstākļu dēļ palika ierobežotas. Piemēram, vēsturnieka un arhivāra Roberta Malvesa (1905–1982) un arhitektes Ritas Zandbergas (1929–1993) paveiktais pārsvarā pieejams npublicētos manuskriptos, kuru nozīme vēl nav pilnībā izvērtēta.

Interese par vēsturisko mantojumu sabiedrībā sāka pieaugt 20. gs 60. gadu otrajā pusē, kad tika sastādīts pirmais kultūras pieminekļu saraksts. Strauji attīstījās ekskursiju kultūra pa Latvijas novadu baznīcām un pilīm, izpirkti bija 10 000 eksemplāru tirāžā iznākošie Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības sērijas “Latvijas PSR arhitektūras un mākslas pieminekļi” izdevumi, kas tapa, pateicoties enerģiskās nodaļas vadītājas Maijas Kravinskas aktīvajai darbībai. Par viduslaikiem šajā sērijā vēsta arhitekta Gunāra Zirņa (1930–1999) “Pētera baznīca”²⁷ (1984), arhitekta Gunāra Erdmaņa (1927–1990) “Kurzemes viduslaiku pilis”²⁸ (1989) un mākslas zinātnieces Skaidrītes Cielavas (1920–2005) “Cilnis Vecrīgas laicīgajā arhitektūrā”²⁹ (1985).

Tomēr ilgstošā atrautība no pasaules un Eiropas arhitektūras un mākslas pētnieciskajiem sasniegumiem kļuva arvien traucējošāka un veicināja ieslīgšanu

²⁴ *Tuulse A.* Die spätmittelalterliche Steinskulptur in Estland und Lettland. – Helsinki: Puromiehen, 1948. – 87 S. (= Suomen muinainen muistoyhdistyksen aikakauskirja = Finska Fornminnesföreningens tidskrift 49, 1.)

²⁵ *Campe P.* Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm: Humanistiska fonden, 1951. – Bd. 1. – 645 S.; 1957. – Bd. 2. – 1957. – 709 S.

²⁶ *Vaga V.* Das Problem der Raumform in der mittelalterlichen Baukunst Lettlands und Estlands. – Tartu: [Staatliche Universität Tartu], 1960. – 125 S.

²⁷ *Zirnis G.* Pētera baznīca. – Rīga: Zinātne, 1984. – 205 lpp.

²⁸ *Erdmanis G.* Kurzemes viduslaiku pilis. – Rīga: Zinātne, 1989. – 160 lpp.

²⁹ *Cielava S.* Cilnis Vecrīgas laicīgajā arhitektūrā. – Rīga: Zinātne, 1985. – 144 lpp.

provinciālā pašprietiekamībā, kuras sekas jūtas joprojām. Iecerēs līmenī palika Skaidrītes Cielavas vēlme izdot Latvijas mākslas vēsturi trīs sējumos. Iznāca tikai viena daļa – “Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940”³⁰ (1986). Nākamajai vajadzēja aptvert vēsturisko mantojumu līdz 1860. gadam, taču darbu pārtrauca neatkarības atgūšanas kustība un sociāli politiskās pārmaiņas sabiedrībā, bet sagatavotie materiāli tika iekļauti rakstu krājumā “Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei”³¹ (1989).

Pēc 1991. gada vēlme paskatīties uz pagātnes mākslas mantojumu bez politiskās konjunktūras vai aizspriedumiem atspoguļojās Lailas Bremšas, Aijas Brasliņas, Daiņa Bruģa, Stellas Pelšes un iniciatoras Intas Pujātes 2003. gadā izdotajā kopdarbā “Latvijas mākslas vēsture”³². Tajā sniegts īss ieskats arī viduslaiku arhitektūrā, tēlniecībā un glezniecībā. Grāmata bija iecerēta kā palīgīdzeklis kultūras un mākslas vēstures studijām vecāko klašu audzēkņiem, studentiem un interesentiem, un šo funkciju tā joprojām pilda.

Būtiskāko pienesumu viduslaiku piļu un baznīcu izpētē 21. gadsimtā devuši vēsturnieki Ieva Ose (1961) un Andris Caune (1937), sistemātiski izdodot krājumus “Senā Rīga” (1–6. sēj.), “Latvijas viduslaiku pilis” (1.–7. sēj.) un 2010. gadā leksikona tipa apkopojumu “Latvijas viduslaiku mūra baznīcas. 12. gs. beigas – 16. gs. sākums”³³. Tomēr tas nenozīmē, ka tēma ir noslēgta, – daudz paveikts, ielikts stabils pamats, bet vēl precizējama katra objekta būvvesture, izsekojama kopējā attīstība un analogijas, kā arī pienācis īstais laiks, lai pētniecībā iesaistītos mākslas zinātnieki.

Intereses pieaugumu par viduslaikiem apliecina 2011. gadā Latvijas Mākslas akadēmijā aizstāvētais Agneses Bergholdes (1980) doktora darbs “Rīgas Doma viduslaiku arhitektūra un būvplastika eiropisko analogiju kontekstā”. Tas ir būtisks pienesums Rīgas Doma būvvestures izziņāšanā. Pievērsties visiem apjomīgajām pētījumiem skartajiem jautājumiem nav iespējams, bet, plašāk skatoties, īpaši jāizceļ piedāvājumi Latvijas viduslaiku arhitektūras terminoloģijai, kas vēl būtu kritiski izvērtējami, lai aizpildītu nozares vājo vietu.

Noslēgt savu priekšlasījumu vēlos ar jaunāko aktualitāti – Rīgas Doma priekšhalles viduslaiku gleznojumu. Austrumbaltijai unikālā mākslas darba datējums un izcelsmes jautājums demonstrē mainīgo zināšanu statusu sabiedrībā. Vispirms par datējumu: gleznojuma atklājējs vācu arhitekts Karls Mormanis (*Karl Mohrmann*) 1891. gadā to attiecināja uz 13. gs. beigām vai 14. gs.

³⁰ Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940 / Atb. red. S. Cielava, zin. vad. R. Lāce. – Rīga: Zinātne, 1986. – 501 lpp.

³¹ Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei: [Rakstu krāj.] / Atb. red. S. Cielava. – Rīga: Zinātne, 1989. – 4. laid. – 250 lpp.

³² Latvijas mākslas vēsture / L. Bremša, A. Brasliņa, D. Bruģis, S. Pelše, I. Pujāte. – Rīga: Pētergailis, [2003]. – 543 lpp.

³³ Caune A., Ose I. Latvijas viduslaiku mūra baznīcas: 12. gs. beigas – 16. gs. sākums. Enciklopēdija. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010. – 512 lpp.

sākumu³⁴, Doma restaurācijas turpinātājs Vilhelms Neimanis savās publikācijās nostiprināja 14. gs. sākumu³⁵, kuru vairs nevarēja apstrīdēt, jo gleznojums nomelnēja, līdz to atsedza čehu restauratora Miloša Gavendas (*Miloš Gavenda*) vadībā. Uzsverot Rīgas arhibīskapa Frīdriha Pernšteina (*Friedrich Pernstein*) morāvisko izcelsmi un bohēmiskās analogijas, datējuma diapazons paplašinājās līdz 14. gs. vidum.³⁶ Visbeidzot jaunākie pētījumi piedāvā uz ikonogrāfijas, paleogrāfijas, ornamenta un vēsturisko apstākļu studijām balstītu 14. gs. 60.–80. gadu datējumu.³⁷

Vēl īsumā jāpievēršas pētnieciskajam procesam. Sākotnējās skaistā gleznojuma avotu un Eiropas 14. gs. sienu glezniecības studijas mani aizveda uz pāvestu trimdas pili Aviņonā, kur ilgstoši uzturējās visi tālaika Rīgas arhibīskapi. Pils apskate un literatūras norādes manu uzmanību piesaistīja itāļu mākslinieka Mateo Džovanneti (*Matteo Giovannetti*) darbībai, kuras lokā centos atrast kādu no viņa sekotājiem, kas uz īsu laiku būtu varējis ierasties Rīgā.³⁸ Tomēr, lai nepārsteigtos ar šo ekstravaganto ideju, izmantoju iespēju konsultēties ar vācu mākslas vēsturniekiem un restauratoriem. Viedokļi, kurus neizklāstīšu, bija dažādi, taču īsās un intensīvās jaunākās literatūras studijas Berlīnē, kā arī pieredzējušo pētnieku Ernsta Bādštībnera (*Ernst Badstübner*), Uves Albrehta un restauratora Jana Raues (*Jan Raue*) ieteikumi lika pagaidām atsacīties no izcelsmes jautājuma risināšanas, jo 14. gs. sienu glezniecības izpēte Eiropas sakrālajos interjeros vēl atrodas savā sākumposmā un tendence visur saskatīt bohēmiskās ietekmes joprojām gan ir pārāk spēcīga, bet nav arī vairs dominējoša.

Priekšlasījumu nākas noslēgt, paliekot nenoteiktajā stadijā starp iesīkstējušiem uzskatiem, pētījumu nepietiekamību un jaunu pavērsienu gaidām. Tieši nespēja atrisināt būtiskus viduslaiku artefaktu izcelsmes un kopējās attīstības jautājumus varētu rosināt nebaidīties no to izzināšanas. Jaunākās pētnieciskās atziņas un 21. gadsimta tehnoloģijas ir pieņemamas kā zināšanu statusa maiņas apliecinājums un iedrošinājums jaunajiem kolēģiem nebīties no viduslaikiem, bet pievērsties senās mākslas un arhitektūras vēstures problēmām, lai radītu objektīvus, diferencētus un pamatotus pētījumus.

³⁴ *Mohrmann K.* Die einstige Vorhalle am Dom zu Riga und deren Wandgemälde // Siebenter Rechenschaftsbericht der Abtheilung der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde für den Rigaschen Dombau für das Jahr 1891. – Riga: Häcker, 1892. – S. 28.

³⁵ *Neumann W.* Dom zu St. Marien in Riga: Baugeschichte und Baubeschreibung. – Riga: Löffler, 1912. – S. 38.

³⁶ *Gavenda M., Lūsis R.* Restoration of Wall Paintings of the Northern Entrance of Riga Cathedral // Synthesis of Art and Science in Conservation: Trends and Achievements: The 9th Baltic States Triennial Restorers' Meeting. – Vilnius: Lithuanian Art Museum, 2011. – P. 57.

³⁷ *Grosmane E.* Atdzimušais Rīgas Doma ziemeļu priekšhalles viduslaiku gleznojums // Mākslas Vēsture un Teorija. – 2012. – Nr. 15. – 5.–14. lpp.

³⁸ *Castelnuovo E.* Un peintre Italien à la cour d'Avignon: Matteo Giovannetti et la peinture en Provence au XIVe siècle. – Paris: Gérard Monfort, 1996. – 195 p.

LATVIJAS 17. GADSIMTA ARHITEKTŪRA UN PILSĒTBŪVNICĪBA Historiogrāfisks atskats un nepētītie jautājumi

Anna Ancāne

Kopš Latvijas profesionālās mākslas vēstures pirmsākumiem līdz mūsdienām 17. gs. otrās puses arhitektūras pieminekļi ir regulāri piesaistījuši zinātnieku interesi. Pašreizējā etapā, iezīmējot jaunas pētnieciskās perspektīvas, ir svarīgi apzināt līdz šim paveikto un joprojām nepietiekami interpretētās parādības. Vispirms jānosauc vispārēja nozares literatūra, kas lielākā vai mazākā mērā ietver minētā perioda Latvijas arhitektūras raksturojumu.

Latvijas profesionālās arhitektūras vēstures sākotne saistāma ar baltvācu pētniekiem 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā – gan Konstantīnu Metigu (*Constantin Mettig*, 1851–1914) un Karlu Lēvisu of Menāru (*Carl Lövis of Menar*, 1855–1930), kas 19. gs. 80.–90. gados un vēlāk publicēja rakstus par Latvijas mākslu un arhitektūru, gan Vilhelmu Bokslafu (*Wilhelm Bockslaff*, 1858–1945) un Vilhelmu Neimani (*Wilhelm Neumann*, 1849–1919). Īpaši izceļama Neimaņa sarakstītā pirmā Baltijas mākslas vēsture “Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes tēlotājas mākslas un amatniecības vēsturisks pārskats no 12. gs. beigām līdz 18. gs. izskaņai”¹, kas izdota Rēvelē (Tallinā) 1887. gadā.

Latvijas baroka perioda arhitektūras pētniecībā auglīgs periods bija 20. gs. 30. gadi. 1937. gadā iznāca Borisa Vipera (*Bopuc Bunnep*, 1888–1967) plašā monogrāfija “Latvijas māksla baroka laikmetā”², kurā iztirzāti gan pilsētplānošanas, gan vēsturisko stilu jautājumi, kā arī aprakstīti un analizēti atsevišķi arhitektūras pieminekļi. Rīgas un Vidzemes 17. gs. arhitektūras problēmām savās publikācijās 20. gs. 30. gados un vēlāk pievērsās Pauls Kampe (*Paul Campe*, 1885–1960). Nenovērtējams joprojām ir Kampes ieguldījums Vidzemes un Kurzemes mākslinieku, būvnieku, arhitektu un citu amatu meistaru arhīvu datu sistematizācijā, tos apkopojot vienotā leksikonā³.

Pirmajās desmitgadēs pēc Otrā pasaules kara zinātnieku interese par senākajiem mākslas vēstures periodiem Latvijā netika veicināta. Vēlāk tika izdotas autoru kolektīvu grāmatas, kā arī sērijas “Latvijas PSR pilsētu arhitektūra” krājumi, vienā no kuriem bija iekļauts Arigo Zandberga (1925–2003) raksts par Latvijas pilsētu vēsturisko centru pilsētībūvniecisko struktūru⁴. Daudzveidīgs

¹ *Neumann W.* Grundriß einer Geschichte der bildenden Künste und des Kunstgewerbes in Liv-, Est- und Kurland vom Ende des 12. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts. – Reval: Kluge, 1887. – X, 184 S.

² *Vipers B.* Latvijas māksla baroka laikmetā. – Rīga: Valters un Rapa, 1937. – 257 lpp.

³ *Campe P.* Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Stockholm: Humanistiska fonden, 1951. – Bd. 1. – 645 S.; 1957. – Bd. 2. – 709 S.

⁴ *Zandbergs A.* Pilsētībūvnieciskās telpas struktūra un Latvijas PSR pilsētu vēsturisko centru revalorizācijas problēma // Latvijas PSR pilsētu arhitektūra / Atb. red. O. Buka. – Rīga: Zinātne, 1979. – 141.–154. lpp.

pētnieciskais materiāls 20. gs. 80. gados tika apvienots sērijas “Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei” četros laidienos⁵. Lakoniski baroka stila un objektu raksturojumi Aleksandra Birzenieka (1893–1980) un Jurija Vasiļjeva (*Юрий Васильев*, 1928–1993) formulējumā 60. gados tika iekļauti apjomīgajos izdevumos “Vispārējā arhitektūras vēsture”⁶ un “Pasaules valsts un tautu māksla”⁷.

Padomju periodā Latvijas mākslas zinātnei būtiskākos secinājumus par baroka laika pilsētībūvniecības jautājumiem, atsevišķu objektu būvvēsturi un stilistiku veica Jurijs Vasiļjevs, kam piemita plašs, komplekss skatījums uz mākslas procesiem. 1986. gada arhitektūras ceļvedī pa toreizējo Padomju Savienības republiku Latvijas, Lietuvas, Igaunijas un Baltkrievijas mākslas pieminekļiem⁸ autors lakoniski, taču precīzi raksturojis Latvijas baroka laika arhitektūras specifiku un vispusīgi analizējis atlasītos objektus.

Vispārīgo apcerējumu vidū jāmin autoru kolektīva 1998. gadā izdotā Latvijas arhitektūras vēsture ar baroka stilam atvēlēto nodaļu⁹. Aktualizējoties starptautiskā konteksta aplūkojumam, tapuši specifiskām baroka laikmeta parādībām veltīti raksti, piemēram, Ojāra Spārīša apskats par pēcgotiku Latvijas sakrālajā arhitektūrā 16.–17. gs.¹⁰. Savukārt 2008. gadā publicētā Kristīnes Ogles disertācija¹¹ atklāj ar jezuītu ordeņa darbību saistītās 17.–18. gs. sakrālās arhitektūras izpausmes dažādos Latvijas novados.

Apkopojot iepriekšējo gadu devumu nozares literatūrā, šķiet likumsakarīgi sekot ģeopolitiskā dalījuma principam, kas lielā mērā noteica 17. gs. mākslas un arhitektūras parādību specifiku tagadējās Latvijas teritorijā.

⁵ Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei: [Rakstu krāj.]. – Rīga: Zinātne, 1986–1989. – 1.–4. laid.

⁶ *Бирзениек А. К.* II. Архитектура Латвии конца XVI – первой половины XIX века // Всеобщая история архитектуры. В 12 т. – Москва: Издательство литературы по строительству, 1969. – Т. 7: Западная Европа и Латинская Америка. XVII – первая половина XIX века. – С. 494–500.

⁷ Jurijs Vasiļjevs rakstījis par arhitektūru, arhitektūras pieminekļiem un arhitektiem nodaļā: Латвийская ССР // Искусство стран и народов мира. – Москва: Советская энциклопедия, 1965. – Т. 2. – С. 511–535.

⁸ *Васильев Ю.* Латвия. Исторический очерк // Памятники искусства Советского Союза: Белоруссия. Литва. Латвия. Эстония. Справочник-путеводитель. – Москва: Искусство, 1986. – С. XL–LVI.

⁹ *Krastiņš J., Strautmanis I., Dripe J.* Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām. – Rīga: Baltika, 1998. – 49.–67. lpp.

¹⁰ *Spārītis O.* Pēcgotika Latvijas sakrālajā arhitektūrā 16.–17. gadsimtā // Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā / Sast. S. Grosa. – Rīga: Neputns, 2000. – 23.–36. lpp.

¹¹ *Ogle K.* *Societas Jesu* ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā: Disertācija. – Rīga: LMA Mākslas vēstures institūts, 2008. – 274 lpp.

VIDZEME

Par pilsētplānošanas jautājumiem zviedru laika Baltijā, tostarp Rīgā un Vidzemē, plašus apcerējumus sarakstījuši ārvalstu pētnieki. Viens no tiem ir Gerharda Eimera (*Gerhard Eimer*) 1961. gada apjomīgā monogrāfija par pilsētplānošanu Zviedrijas austrumu provincēs no 1600. līdz 1715. gadam¹². 1981. gadā iznāca šai tēmai veltīta Stena Karlinga (*Sten Karling*, 1906–1987) publikācija¹³. 1993. gadā Inga Lēna Ongstrēma (*Inga Lena Ångström Grandien*) publicēja apskatu par mākslinieciskajām saiknēm starp Zviedriju un Baltijas reģionu 16. un 17. gs.¹⁴, bet jaunāko ārzemju pētījumu vidū jāizceļ Nilsa Ālberga (*Nils Ahlberg*) 2005. gada disertācija par Zviedrijas pilsētplānošanu no 1521. līdz 1721. gadam¹⁵.

Latvijā vispilnīgāko pārskatu par Vidzemes sakrālo arhitektūru zviedru valdīšanas periodā izstrādāja Pauls Kampe, analizējot mērķtiecīgajā celtniecības kampaņā tapušās koka baznīcas¹⁶. Vēlākos gados parādījās konkrētām Vidzemes daļām veltītas publikācijas, piemēram, Jāņa Zilgalvja apkopojums par Aizkraukles novada arhitektūras mantojumu¹⁷, kā arī Jāņa Kalnača apjomīgais veikums par bijušā Valmieras rajona sakrālās arhitektūras un mākslas pieminekļiem¹⁸.

RĪGA

Arhitekta un mākslas vēsturnieka Heinca Pīranga (*Heinz Pirang*, 1876–1936) apcerējumā “Arhitektoniskās stila formas Rīgas pilsētas ainavā”¹⁹ tika veikts viens no retajiem mēģinājumiem definēt jēdzienu “pilsētas ainava” un kopumā

¹² *Eimer G.* Die Stadtplanung im schwedischen Ostseereich 1600–1715: Mit Beiträgen zur Geschichte der Idealstadt. – Stockholm: Bonniers, 1961. – XV, 575 S.

¹³ *Karling S.* Architektur und Stadtplanung im Baltikum unter schwedischer Herrschaft // Beiträge zu einer baltischen Kunstgeschichte: 3. Homburger Gespräch vom 11. bis 14. Oktober 1981 / Hg. von E. Böckler. – Bad Homburg: Martin-Carl-Adolf-Böckler-Stiftung, [o. J.]. – S. 110–130.

¹⁴ *Ångström I. L.* Notices on the Artistic Connections between Sweden and the Baltic Region in the 16th and 17th Centuries // Kunst und Architektur im Baltikum in der Schwedenzeit und andere Studien zur baltischen Kunstgeschichte: 11. und 12. Homburger Gespräche 1990 und 1991 (= Acta Universitatis Stockholmiensis, Studija Baltica Stockholmiensa. – Vol. 12) / Hg. von A. Loit und L. O. Larsson. – Stockholm: Centre for Baltic Studies, 1993. – S. 45–58.

¹⁵ *Ahlberg N.* Stadsgrundningar och planförändringar: Svensk Stadsplanering 1521–1721. – Uppsala: Department of Landscape Planning, Swedish University of Agricultural Sciences, 2005. – 860 s. (= Acta Universitatis agriculturae Sueciae. – Vol. 2005: 94.)

¹⁶ *Kampe P.* Baznīcu celtniecība Vidzemē zviedru valdības pēdējos piecdesmit gados (1660.–1710.). – Rīga: Latvijas Universitāte, 1937. – 238 lpp. (= Latvijas Universitātes raksti. – Arhitektūras fakultātes sērija. – 2. sēj. – Nr. 2.)

¹⁷ *Zilgalvis J.* Arhitektūras mantojums Aizkraukles novadā. – Rīga: Elpa-2, 1997. – 48 lpp.

¹⁸ *Kalnačs J.* Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Valmieras rajonā. – Rīga: Neputns, 2010. – 255 lpp.

¹⁹ *Pīrangs H.* Architektoniskās stila formas Rīgas pilsētas ainavā // Rīga kā Latvijas galvas pilsēta: Rakstu krājums Latvijas republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei. – Rīga: Rīgas pilsētas valde, 1932. – 113.–120. lpp.

raksturot stila maiņas Rīgas panorāmā. Autors izcēla pilsētas ainavas formālos elementus – horizontāles (ielu tīklu, apbūves gabalus) un celtnu masu vertikālo iedalījumu, t. i., arhitektonisko struktūru.²⁰ Stens Karlings, aplūkojot Baltijas valstu un Zviedrijas 17. gadsimta mākslas procesu kopsakarības, norādīja uz zviedru patriciāta namu tipa ieviešanos Rīgā.²¹ Radās atsevišķiem pieminekļiem veltīti darbi, piemēram, arhitekta un bibliogrāfa Pētera Ārenda (1900–1960) apcerējums par Sv. Pētera baznīcu.²² 50. gados arhitektūras un dekoratīvo elementu sintēzei pievērsās jau minētais arhitektūras vēsturnieks Aleksandrs Birzenieks, veicot izpēti par Vecrīgas portāliem²³ un pilsoņu namu fasāžu kompozīcijas paņēmieniem baroka laikmetā²⁴, kā arī sīkarhitektūras darinājumiem²⁵. Autora intereses lokā bijuši namu fasādes apdares paņēmieni, portāli un zelmiņi. Pēcāk Birzenieka aizsāktais netika turpināts. Tai pat laikā pilsētas attīstībai kopumā un tās plānojumam veltīti Jāņa Strauberga (1890–1962) apjomīgie, uz arhīvu materiālu studijām balstītie darbi²⁶. Arī Jurijs Vasiļjeva grāmatas par Rīgas arhitektūras pieminekļiem²⁷ un klasicisma arhitektūru Rīgā²⁸, kā arī apskats jau minētajā ceļvedī pa Padomju Savienības mākslas pieminekļiem²⁹ ietver vispārinošus secinājumus par Rīgas pilsētbūvnieciskās struktūras attīstības etapiem un arhitektūras stilistikajām īpatnībām. Kā nopietns avots vēsturisku faktu un atsevišķu objektu būvvēstures izziņāšanā minami Rūdolfā Širanta (1910–1985) pētījumi³⁰. Viņš pievērsies jauna mūra dzīvojamu ēku tipa izpētei Rīgas 17. gs arhitektūrā³¹. 60.–70. gados tapa Aleksandra Jansona (1916–1991) apcerējums par Dannenšterna namu³² un Gunāra Jansona izpēte

²⁰ Turpat. – 113. lpp.

²¹ *Karling S.* Baltikum och Sverige. – Lund, 1948. – 137 s. (= Antikvariska studier. – Nr. 3.)

²² *Ārends P.* Sv. Pētera baznīca Rīgā. – Rīga: V. Teffers, 1944. – 73, [34] lpp.

²³ *Birzenieks A.* Vecās Rīgas portāli. – Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1955. – XXI, 87 lpp.

²⁴ *Birzenieks A.* Rīgas baroka un klasicisma laikmeta pilsoņu nama fasādes kompozīciju paņēmieni // P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes zinātniskie raksti. – Rīga, 1958. – 21. sēj. – 85.–107. lpp.

²⁵ *Birzenieks A.* Rīgas baroka un klasicisma sīkarhitektūras darinājumi un to nacionālās iezīmes. – Rīga, 1953. – 1.–2. sēj. Mašīnraksts VKPAI PDC.

²⁶ *Straubergs J.* Vecā Rīga. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. – 96 lpp.

²⁷ *Васильев Ю.* Рига: Памятники зодчества. – Рига: Лиесма, 1971. – 288 с.

²⁸ *Васильев Ю.* Классицизм в архитектуре Риги: Очерк истории планировки и застройки Риги в конце XVII – начале XIX в. – Рига: Издательство Академии наук ЛССР, 1961. – 381 с.

²⁹ *Васильев Ю.* Латвия. Исторический очерк.

³⁰ *Širants R.* Vecākais mūra dzīvojamu ēku tips Rīgā // Latvijas PSR arhitektūras mantojums. – Rīga: LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1958. – 1. sēj. – 63.–92. lpp.

³¹ *Širants R.* Jauns mūra dzīvojamu ēku tips Rīgā 17. gadsimtā // Dabas un vēstures kalendārs 1971. – Rīga: Zinātne, 1970. – 238.–242. lpp.

³² *Jansons A.* Dannenšterna nams Rīgā, Mārstaļu ielā 21. Vēsturiska izziņa. – Rīga, 1962. Mašīnraksts VKPAI PDC.

par Reiterna namu³³. Izpētes atspoguļo galvenokārt vēsturisko, mazāk stilistisko aspektu. 20. gs. 70. gados tapa arhitektes Ritas Zandbergas (1929–1993) publikācija par Vecrīgas dzīvojamo ēku tipiem 16.–17. gadsimtā,³⁴ kā arī nepublicētā izpēte par Rīgas arhitektoniski pilsētībūvniecisko struktūru baroka periodā³⁵ (1975), kurā viņa meklējusi pilsētas tēla specifiku konkrētajā laika nogrieznī. Zandbergas pētījums vērtējams kā tolaik novatorisks, tomēr, kā minēja pati autore, iesāktais būtu jāturpina un tēma padziļināti jāpēta.

Padomju periodā iznākusī autoru kolektīva grāmata par Latvijas arhitektūru skāra baroka periodizācijas tēmu, faktiski balstoties uz Vīpera stila dalījumu pēc attīstības pakāpēm³⁶. Ļoti būtisks pētījums ir Gunāra Zirņa (1930–1999) monogrāfija par Sv. Pētera baznīcu un tās būvvēsturi, detalizēti iztirzājot 17. gs. pēdējā ceturksnī ienestās novācijas un analogiju aspektā pieminot arī citus objektus Rīgā³⁷. Desmit gadus vēlāk iznāca Sv. Pētera baznīcas torņa atjaunošanai veltītais rakstu krājums³⁸. Jāņa Krastiņa, Ivara Strautmaņa un Jurija Vasiļjeva izstrādātā pilsētībūvniecībai un arhitektūrai veltītā nodaļa enciklopēdijā “Rīga” ietver pietiekami detalizētu pilsētībūvniecisko etapu attīstības ainu, kā arī aplūkoto parādību mākslinieciskos aspektus³⁹. Ilgākā laika posmā kopš 50. gadiem pilsētas attīstībai pievērsies arhitekts Edgars Pučiņš: 1989. gadā iznāca viņa sastādītais Vecrīgas reģenerācijas projekta vēsturiski pilsētībūvnieciskais pamatojums⁴⁰. 1993. gadā publicēts Jāņa Krastiņa pārskats par Rīgas pilsētībūvnieciskās attīstības etapiem⁴¹, kurā uzsvērta arī baroka periodā veikto nocietinājumu pārbūvju un pilsētībūvnieciskās attīstības kopsakarība. Viens no jaunākajiem ir Andreja Holcmaņa (1920–2009) monogrāfiskais apcerējums par Vecrīgu kā pilsētībūvniecisku ansambli⁴² un tā otrais, papildinātais izdevums

³³ Jansons G. Pētījumu materiāli par arhitektūras pieminekli – bij. dzīvojamo namu Rīgā, Mārstaļu ielā 2/4 – t. s. Reiterna namu. – Rīga, 1971. VKPAI PDC.

³⁴ Zandberga R. Jauni pētījumi par XVI–XVII gs. Vecrīgas dzīvojamākām // ACD: Arhitektūra. Celtniecība. Dizains. – 1979. – Nr. 4. – 35.–40. lpp.

³⁵ Zandberga R. Rīgas arhitektoniski pilsētībūvnieciskā struktūra baroka periodā (= Vecrīgas Valsts aizsardzības zonas reģenerācijas projekts. – 1. daļa: Pirmsprojekta izpēte. – 3. nod.). – Rīga: Latvijas PSR Kultūras ministrijas Zinātniskās restaurēšanas projektēšanas konstruktoru birojs, 1975. – 1. sēj. Mašīnraksts VKPAI PDC.

³⁶ *Страутманис И. А., Бука О. М., Красиньши Я. А., Асарис Г. К.* Архитектура Советской Латвии. – Москва: Стройиздат, 1987. – С. 45.

³⁷ Zirnis G. Pētera baznīca. – Rīga: Zinātne, 1984. – 205 lpp.

³⁸ Pētera baznīcas atdzimšana: [Rakstu krājums] / Sast. A. Holcmanis. – Rīga: Avots, 1994. – 103 lpp.

³⁹ Krastiņš J., Strautmanis I., Vasiļjevs J. Pilsētībūvniecība un arhitektūra // Rīga: Enciklopēdija. – Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1988. – 83.–94. lpp.

⁴⁰ Пучин Э. Э. Историко-градостроительные основы регенерации Старой Риги. – Рига: Зинатне, 1989. – 104 с.

⁴¹ Krastiņš J. Ieskats Rīgas pilsētībūvnieciskās attīstības vēsturē // Māksla. – 1993. – Nr. 3. – 75.–77. lpp.

⁴² Holcmanis A. Vecrīga – pilsētībūvnieciskais ansamblis. – Rīga: Zinātne, 1992. – 252 lpp.

2007. gadā⁴³. Par Rīgas 17. gs. beigu arhitektūru zviedru valdīšanas laika politisko ietekmju kontekstā vēstī Ojāra Spārīša publikācijas, skarot kā pilsētplānošanas novitātes, tā atsevišķus arhitektūras objektus.⁴⁴ Jaunāko izdevumu vidū būtisks savā formulējumā ir Ojāra Spārīša un Jāņa Krastiņa kopdarbs par Rīgas arhitektūru Eiropas kultūras kontekstā⁴⁵ un Jāņa Krastiņa apjomīgais apcerējums par Rīgas arhitektūras stiliem⁴⁶. Pēdējos gados nozīmīgi pētījumi bijuši veltīti Rīgas plāna izmaiņām un fortifikāciju izpētei – Ievas Oses monogrāfija par Daugavgrīvas cietoksni⁴⁷ un kartogrāfisko materiālu analīzes rezultātā tapušie Margaritas Barzdevičas raksti⁴⁸, kā arī ilustratīvi un informatīvi piesātināts izdevums CD-ROM formātā⁴⁹. Šo publikāciju pamatā ir Barzdevičas doktora disertācija.⁵⁰ Savukārt viņas grāmata “Rīga zviedru laika kartēs un plānos”⁵¹ uzskatāma par šobrīd pilnīgāko apkopojošo pētījumu 17. gs. Rīgas kartogrāfijas laukā.

Jaunāko izdevumu vidū ir Irēnas Bākules un Arņa Siksnas monogrāfija par Rīgas un tās priekšpilsētu plānojuma attīstību dažādos laika periodos⁵², kā arī Māras Caunes izsmelošais pētījums par Rīgas pili⁵³, kurā aprakstīti celtniecības procesi pils teritorijā zviedru valdīšanas perioda sākumposmā.

Holandiešu klasicisma arhitektūras ietekmju areāla apzināšana Ziemeļeiropā un Baltijas valstīs ir jūtami aktualizējusies ārvalstu zinātnieku vidē. Jāatzīmē mūsdienu igauņu mākslas zinātnieku veikums – Juhana Maistes (*Juhan Maiste*) publikācijās rodamās ziņas par Rēveles un Rīgas 17. gs. pilsoņu dzīvojamām

⁴³ *Holcmanis A.* Vecrīga – pilsētbūvniecības pieminekļi. – Rīga: Zinātne, 2007. – 2., papild. izd. – 223 lpp.

⁴⁴ *Spārītis O.* Latvijas un Zviedrijas mijiedarbība arhitektūrā un mākslā 17. gs. kā Skandināvijas un Baltijas zemju kultūras apmaiņas procesu modelis // *Baltija – jauns skatījums.* – Rīga: Atēna, 2002. – 261.–300. lpp.

⁴⁵ *Spārītis O., Krastiņš J.* Rīgas arhitektūras astoņi gadsimti Eiropas kultūras spogulī. – Rīga: Nacionālais apgāds, 2005. – 179 lpp.

⁴⁶ *Krastiņš J.* Rīgas arhitektūras stili. – Rīga: Jumava, 2005. – 240 lpp.

⁴⁷ *Ose I.* Daugavgrīvas cietokšņa būvvēsture. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. – 151 lpp.

⁴⁸ *Barzdeviča M.* Rīgas pilsētas attīstība 1621.–1710. gada kartogrāfisko attēlu atspoguļojumā // *Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.* – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. – 3. sēj. – 161.–186. lpp.

⁴⁹ *Rīga 1621.–1710. gada kartogrāfiskajos attēlos: [CD-ROM] / Sast. M. Barzdeviča un I. Miklāva.* – Rīga: LNB, 2007.

⁵⁰ *Barzdeviča M.* Rīgas pilsētas un tās apkārtnes teritoriālā attīstība un zemes izmantošana pēc 1621.–1710. gada kartogrāfiskajiem attēliem: Doktora disertācija. – Rīga: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2004. – 220 lpp.

⁵¹ *Barzdeviča M.* Rīga zviedru laika kartēs un plānos: 1621–1710. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. – 279 lpp.

⁵² *Bākule I., Sikсна A.* Rīga ārpus nocietinājumiem. Pilsētas plānotā izbūve un pārbūve. – Rīga: Neputns, 2009. – 247 lpp.

⁵³ *Caune M.* Rīgas pils – senā un mainīgā. – Rīga: Jumava, 2004. – 216 lpp.

ēkām⁵⁴, Antsa Heina (*Ants Hein*) detalizētais pētījums par palladisma ietekmēm Rēveles un Rīgas arhitektūrā⁵⁵. Rīgas 17. gs arhitektūrai eiropeskā kontekstā pieskārušies nīderlandiešu mākslas vēsturnieki Konrāds Otenheims⁵⁶ (*Konrad A. Ottenheim*) un Badeloha Noldusa⁵⁷ (*Badeloch Noldus*). Eiropas fortifikāciju celtniecības norišu kontekstā izceļas britu kara vēsturnieka Kristofera Difi (*Christopher Duffy*) 1985. gada pētījums par Vobāna laikmeta cietokšņu celtniecību Eiropā⁵⁸. Jaunākās ārzemju literatūras kopainā būtisks 2009. gadā iznākušais Hansa Gintera Grīpa (*Hans-Günther Griep*) darbs par Baltijas pilsētu birģeru namu arhitektūru⁵⁹, kurā iekļauts plašs pētnieciskais materiāls par Rīgas dzīvojamo ēku attīstību līdz jaunajiem laikiem.

Lai gan nozares literatūrā pēdējās desmitgadēs salīdzinoši daudz uzmanības veltīts atsevišķiem pieminekļiem perioda robežās un ir tapuši pētījumi par Rīgas pilsētībniecības attīstības etapiem, vairāki vērtīgi objekti tomēr palikuši ārpus speciālistu interešu loka. Joprojām trūkst tādu publikāciju, kurās līdztekus izcilākajiem laikmeta arhitektūras sasniegumiem tiktu analizētas arī citas Rīgas 17. gs. otrās puses arhitektūru raksturojošas parādības – izmaiņas pilsētībniecībā, ielu tīkla attīstība, dzīvojamo ēku arhitektūras tipi. Šībrīža aktualitāte ir izveidot vispusīgu Rīgas arhitektūras vēsturisku interpretāciju, taču līdztekus prasībai pēc monogrāfiska skatījuma pastāv nepieciešamība pievērsties atsevišķu baroka perioda pieminekļu būvvēstures detalizētai izpētei un mākslinieciski stilistikajai analīzei, bagātinot priekšstatu par Rīgas vizuālo tēlu 17. gs. gaitā. Būtiskākais pētniecības aspekts šobrīd ir tālaika Rīgas arhitektūras savdabības definējums Austrumbaltijas un citu Ziemeļeiropas valstu arhitektūras kontekstā. Ļoti svarīgu dokumentāri vizuālo materiālu mūsdienu zinātniekiem sniedz 1823. gada Vecrīgas ielu fasāžu notinumi⁶⁰. Līdz šim ar tiem regulāri strādājuši vienīgi uzņēmuma “Arhitektoniskās izpētes grupa” (AIG) speciālisti arhitekti. Sistematiska kompleksa fasāžu notinumu analīze šobrīd vēl nav izveidota.

⁵⁴ *Maiste J.* Retracing Steps = Tuldud teed tagasi (= Proceedings of the Estonian Academy of Arts. – Vol. 12). – Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2002. – 639 p.

⁵⁵ *Hein A.* Jacob Stael von Holstein and the Development of Palladianism in Estonian Architecture in the 17th Century // *Sten Karling and Baltic Art History* (= Estonian Academy of Arts Proceedings. – Vol. 6) / Ed. by K. Kodres, J. Maiste, V. Vabar. – Tallinn: Teaduste Akadeemia kirjastus, 1999. – P. 103–124.

⁵⁶ *Ottenheim K. A.* Dutch influences on 17th century architecture in Riga. Npublicēts referāts konferencē *Dutch-Baltic Relations in a Historical Perspective* Rīgā 2008. gada 24. aprīlī.

⁵⁷ *Noldus B.* Trade in Good Taste: Relations in Architecture and Culture between the Dutch Republic and the Baltic World in the Seventeenth Century. – Turnhout: Brepols, 2004. – XI, 219 p.

⁵⁸ *Duffy C.* The Fortress in the Age of Vauban and Frederick the Great 1680–1789. – London: Routledge & Kegan Paul, 1985. – XV, 318 p. (= *Siege Warfare*. – Vol. 2.)

⁵⁹ *Griep H.-G.* Das Bürgerhaus der Baltischen Städte / Hg. von W. H. Preuss im Auftrag der Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen. – Husum: Husum, 2009. – 248 S.

⁶⁰ Oriģināli glabājas Valsts Jūras kara flotes arhīvā Sanktpēterburgā (3. f., 26. apr., 1336. l.). To kopijas un diapozitīvi pieejami Rīgas pilsētas kultūras pieminekļu aizsardzības nodaļas arhīvā.

KURZEMES HERCOGISTE

Padziļinātus pētījumus par Kurzemes hercogistes vēsturi uz arhīvu materiālu bāzes ilgā laikposmā veikusi Mārīte Jakovļeva, pievēršoties arī 17. gs. pilsēt-
būvniecības aktualitātēm.⁶¹

Kurzemes pilsētu senajām koka ēkām veltītajā Gunāra Jansona grāmatā⁶² atrodama informācija par baroka laika ēku tipiem un plānojumu; Liepājas tālaika pilsēt-
būvniecībai pievērsies Imants Lancmanis, pētot Liepājas arhitektūru un mākslu 17. un 18. gadsimtā⁶³. Vēlākos gados daudz uzmanības Kurzemes sakrālajai arhitektūrai savās publikācijās veltījis Ojārs Spārītis. Autors arī detalizēti pievērsies Liepājas rajona arhitektūras pieminekļiem.⁶⁴ Atsevišķu baroka arhitektūras pieminekļu – Bauskas⁶⁵ un Skaistkalnes⁶⁶ baznīcu – būv-
vēsturi analizējis Dainis Bruģis.

Pēdējo gadu aptverošāko izdevumu vidū izceļams rakstu krājums “Senā Jelgava”⁶⁷, kurā apvienotas vairāku autoru padziļinātas izpētes par 17.–18. gs. Jelgavas pilsēt-
plānošanu, arhitektūru un mākslu, piemēram, Elitas Grosmanes⁶⁸ un Imanta Lancmaņa⁶⁹ apjomīgie raksti.

POĻU VIDZEME (INFLANTIJA)

1929. gadā Jelgavā iznāca lietuviešu mākslas vēsturnieka Kazimira Jasena (*Kazimieras Jasėnas*, 1867–1950) sarakstīta Latvijas un Lietuvas arhitektūras vēsture⁷⁰, kurā autors pievērsās jezuītu arhitektūras pieminekļiem tagadējās Latgales teritorijā. Jaunākajos Kristīnes Ogles veiktajos pētījumos par reģiona arhitektūru jezuītu ordeņa celtniecisko aktivitāšu kontekstā, skarti arī Jēzus biedrības urbānās stratēģijas aspekti. Lai turpinātu iesākto, būtu nepieciešams izveidot tagadējās Latgales reģiona 17. gs. arhitektūras kopainu, analizējot visu

⁶¹ *Jakovļeva M.* Jelgava kā militārs nocietinājums poļu-zviedru karu laikā (1600–1661) // Latvijas viduslaiku pils / Sast. I. Ose. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2011. – 7. sēj.: Pētījumi un avoti par Livonijas ordeņpilsīm. – 323.–353. lpp.

⁶² *Jansons G.* Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. – Rīga: Zinātne. – 184 lpp.

⁶³ *Lancmanis I.* Liepāja no baroka līdz klasicismam. – Rīga: Zinātne, 1983. – 215 lpp.; *Lancmanis I.* Libau: Eine baltische Hafenstadt zwischen Barock und Klassizismus. – Köln: Böhlau, 2007. – XII, 192 S. (= Das Baltikum in Geschichte und Gegenwart. – Bd. 3.)

⁶⁴ *Spārītis O.* Liepājas rajona arhitektūras pieminekļi // Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļi: Aizsardzība un izmantošana / Atb. red. S. Cimermanis. – Rīga: Zinātne, 1988. – 45.–61. lpp.

⁶⁵ *Bruģis D.* Bauskas Sv. Gara baznīca: 1594–1994. – Bauska: Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs, 1993. – 46 lpp.

⁶⁶ *Bruģis D.* Skaistkalnes baznīca. – Bauska: Bauskas novadpētniecības un mākslas muzejs, 1995. – 85 lpp.

⁶⁷ *Senā Jelgava: [Rakstu krājums]* / Sast. E. Grosmane. – Rīga: Neputns, 2010. – 336 lpp.

⁶⁸ *Grosmane E.* Jelgavas pilsēt-
būvnieciskā struktūra: pacēlumi un kritumi // Turpat. – 33.–71. lpp.

⁶⁹ *Lancmanis I.* Jaunatklājumi par veco pili un Jelgavas panorāma ap 1700. gadu // Turpat. – 72.–100. lpp.

⁷⁰ *Jasėnas K.* Visuotinė meno istorija: 2 pataisytas leidimas. – Mintauja: [B. i.], – 572 p. – T. 1–3.

tur darbojušos garīgo ordeņu arhitektūras mantojumu. Pēdējos gados iznākuši Rūtas Kaminskas un Anitas Bisteres veidotie bijušo Daugavpils un Rēzeknes rajonu sakrālajai arhitektūrai un mākslai veltītie izdevumi⁷¹, kuros iekļauti arī 17. gs. arhitektūras pieminekļi.

Lai gan publikāciju kopaina ir daudzveidīga, kopš Borisa Vīpera 1937. gada monogrāfijas nav tapis neviens apkopojošs līdzīga apjoma pētījums, kurā galvenā uzmanība būtu veltīta Latvijas baroka arhitektūrai 17. gadsimtā. Šobrīd pieejamais izpētes materiāls vērtējams kā ļoti nevienmērīgs. Dažviet Latvijas reģionos veiktas detalizētas vēsturisko centru izpētes un pētītas objektu būvvēstures Arhitektoniskās izpētes grupas speciālistu vadībā. Atskaites par paveikto darbu uz praktiskas pieredzes bāzes dod mākslas vēsturniekiem vērtīgu vielu tālākai analīzei un vispārinājumiem. Tomēr līdzās joprojām sastopamas līdz galam neizzinātas parādības un objekti. Analogiski Rīgas situācijai, neskatoties uz visai daudzveidīgo literatūras klāstu, visu materiālu grupu pētījumos balstīta Latvijas 17. gs. arhitektūras vēsture joprojām nav izveidota. Kompleksi raugoties uz veicamajiem nākotnes uzdevumiem Latvijas 17. gs. arhitektūras pētniecībā, jāieziņē vairāki darbības virzieni:

- 1) veikt sistemātisku izpēti par nozīmīgākajiem pilsētplānošanas pasākumiem Latvijas teritorijā 17. gs. gaitā – nocietinājumu sistēmu modernizāciju, ielu tīkla pārveidēm un urbānās vides reorganizāciju atbilstoši baroka principiem;
- 2) apkopot pieejamo informāciju par sabiedrisko un dzīvojamo ēku arhitektūru galvenajos centros;
- 3) raksturot tradīcijas un aktuālās tendences sakrālās arhitektūras attīstībā Latvijas reģionos;
- 4) izanalizēt politiski kontrastējošo teritoriju – Vidzemes / Rīgas, Kurzemes hercogistes un Inflantijas – 17. gs. arhitektūras tendenču ārējo ietekmju ģeogrāfiju un savstarpējās mākslinieciskās mijiedarbības ceļus.

Tādējādi skaidri iezīmējas galvenā aktualitāte turpmākajā izpētes darbā – Latvijas 17. gs. arhitektūras sistemātiskas un aptverošas vēstures izveide, raksturojot katra reģiona arhitektoniskā mantojuma specifiku, kā arī nosakot Latvijas 17. gs. baroka arhitektūras vietu plašākā ģeogrāfiskā kontekstā.

⁷¹ *Kaminska R., Bistere A. Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā. – Rīga: Neputns, 2006. – 296 lpp.; Kaminska R., Bistere A. Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā un rajonā. – Rīga: Neputns, 2011. – 336 lpp.*

19. GADSIMTA ARHITEKTŪRAS ATSPUGUĻOJUMS LĪDZŠINĒJĀS PUBLIKĀCIJĀS Zināmais un nezinātais

Daina Lāce

Pārskatot pēdējās desmitgades publikācijas, var rasties iespaids, ka literatūras par 19. gadsimta arhitektūru netrūkst, jo minētais laika periods šajā ziņā tiešām bijis izcili ražīgs. Tomēr tā tas nav bijis vienmēr. Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par situāciju 19. gadsimta izpētē, sāksim no pašiem pirmsākumiem – proti, laikabiedru tekstiem.

Kopš 1857. gada Hekera izdevniecība Rīgā laida klajā gadagrāmatu *Rigascher Almanach*, kas publicēja arī pilsētā jaunuzcelto ēku attēlus ar nelielu ieskatu celtnes būvvēsturē. Gadagrāmatā iekļauto aprakstu uzdevums nebija ēku arhitektoniskā analīze. Tie aprobežojās ar stilistikas pieminējumu, kam dažkārt pievienots secīgs telpu uzskaitījums. Taču šie teksti ir nozīmīgi, jo tajos rodamas precīzas ziņas par projekta autoru, celtniecības darbu gaitu un izpildītājiem, kas gadījumos, kad nav saglabājušies arhīvu materiāli un celtnes jau 19. gs. beigās pārbūvēta, pētniekam ir neatsverams ieguvums.¹ Lielākā rakstu daļa joprojām pieder pie pamatpublicācijām par konkrētiem objektiem.

Sākot ar 19. gs. 60. gadiem, par izstrādātajiem lielu sabiedrisko un sakrālo ēku projektiem izvērstus materiālus publicēja laikraksti *Rigasche Stadtblätter*, *Rigasche Zeitung* un *Inland*. Tolaik Baltijas presē pirmo reizi parādījās arhitektoniskās stilistikas apzīmējumi (“baznīcu gotika”², “romānika”³ u. tml.). 1866.–1867. gadā iznāca Vilhelma Zigfrīda Stafenhāgena (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen*, 1814–1881) sagatavotie Baltijas skatu albumi ar komentāriem.⁴ Galvenais ieguvums no minētajiem 19. gs. izdevumiem ir precīzs faktoloģiskais materiāls. Tomēr jārēķinās, ka atsevišķos gadījumos būvdarbi atspoguļoti epizodiski, nereti radot pārpratumus jaunāko laiku publikācijās. Šo situāciju ilustrē Rīgas Biržas, Rīgas Vecās Sv. Ģertrūdes un Jaunauces pils būvvēstures.

¹ *Asmuß N.* Das Haus des Gewerbe-Vereins zu Riga // Album von Riga – Riga: Häcker, 1871. – S. 45–48.; *N. A. [Asmuß N.]*. Das Stadt-Waisenhaus in Riga // Rigascher Almanach für 1874. – Riga: Häcker, 1873. – Abb., S. 45–48.

² Project zur Gertrud-Kirche in Riga // Notizblatt des Technischen Vereins in Riga. – 1862. – Nr. 4. – 21. März (2. Apr.) – S. 20.

³ *M. G. [Gofriedt M.]*. Das Real-Gymnasium // Rigascher Almanach für 1868. – Riga: Häcker, 1867. – S. VIII–X. – Abb.

⁴ Album kurländischer Ansichten / Mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern gezeichnet und herausgegeben von W. S. Stavenhagen in Mitau; in Stahl gestochen und gedruckt von G. G. Lange in Darmstadt. – Mitau: Stavenhagen, 1866; Album livländischer Ansichten. – Mitau: Stavenhagen, 1866; Album ehstländischer Ansichten. – Mitau: Stavenhagen, 1867.

Rīgas objektu datējumus jau izdevies precizēt⁵, toties Jaunaucē pils autorību un celtniecības darbu gaitu būtu vēlams pārskatīt sadarbībā ar Berlīnes kolēģiem⁶.

1898. gadā iznāca inženiera un Rīgas–Daugavpils dzelzceļa tehniskā direktora Bernharda Bekera (*Bernhard Becker*, 1829–1913) grāmata, kurā, kārtojot objektus alfabētiskā secībā, apkopota informācija par Rīgas un Rīgas jūrmalas sabiedrisko ēku būvvēsturi 19. gadsimtā, kā arī sniegtas ziņas par Rīgas patrimoniālā apgabala baznīcām.⁷ Kaut gan Bekeru interesēja precīzi datumi, kad notikusi būvdarbu izsole, ielikts pamatakmens, svinēti spāru svētki, kad celtne iesvētīta un nodota ekspluatācijā, atsevišķi fakti norādīti aptuveni. Bekera publikācija ir pirmais detalizētais 19. gs. celto ēku būvvēstures ziņu apkopojums, kas joprojām nav zaudējis aktualitāti. Tomēr ikviens laikabiedru minētais gadskaitlis ir pārbaudāms arhīvu dokumentos.

Jaunu posmu Baltijas arhitektūras pētniecībā ievadīja arhitekta un mākslas vēsturnieka Vilhelma Neimaņa (*Wilhelm Neumann*, 1849–1919) publikācijas. 1903. gadā, par paraugu ņemot Vācijas pilsētām Berlīnei un Hamburgai veltītos izdevumus, Neimaņa redakcijā iznāca rakstu krājums *Riga und seine Bauten*⁸. Grāmatā ēku aprakstus papildina fotogrāfijas un mērogā zīmēti plāni. Tā ir paradigma, kurai koncentrēta izklāsta publikācijās mēģina sekot 21. gs. autori. Savukārt arhitektu personāliju aspektā joprojām nozīmīgs uzziņu avots ir Vilhelma Neimaņa izdots "Baltijas mākslinieku leksikons"⁹ (1908), kam pamatā bija gleznotāja un kultūrvēstures pētnieka Jūliusa Johana Dēringa (*Julius Johann Döring*, 1818–1898) savāktais materiāls¹⁰.

20. gadsimtā pēc Pirmā pasaules kara pakāpeniski zuda interese par neostilēm. Baltijas kungu mājām veltītajā trīsējumu izdevumā Heincs Pīrangs (*Heinz Pirang*, 1876–1936), rakstot par 19. gs. otrās puses arhitektūru, tikai

⁵ *Lāce D.* Rīgas pilsētas arhitekts un rātes būvmeistars Johans Daniels Felsko (1813–1902): Disertācija / Vad. E. Grosmane. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010. – 135.–137. lpp.; *Lāce D.* Rīgas Biržas ēka Eiropas 19. gadsimta arhitektūrā // Latvijas vizuālās mākslas Eiropas kontekstā: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas referāti / Sast. E. Grosmane. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts; Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 2011. – 35.–46. lpp.

⁶ *Börsch-Supan E., Müller-Stüler D.* Friedrich August Stüler: 1800–1865. – München; Berlin: Deutscher Kunstverlag, 1997. – 1036 S.

⁷ *Becker B.* Aus der Bauhätigkeit Rigas und desselben Umgebung in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts: Mit einem Plan Rigas aus dem Jahre 1864. – Riga: Mellin & Co, 1898. – 112 S.

⁸ *Riga und seine Bauten.* – Riga: Rigaer Tageblatt, 1903. – 458 S. – 546 Abb.

⁹ *Lexikon baltischer Künstler* / Hg. von W. Neumann. – Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. – 171 S.

¹⁰ Dēringa rokraksta *Ostbaltisches Künstler-Lexikon* oriģināls trīs sējumos glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā (5759. f., 2. apr., 1015. l., 244 lpp. (A bis G); 1016. l., 248 lpp. (H bis Ro); 1017. l., 245 lpp. (Ro bis Z)).

vispārējos vilcienos pieminēja t. s. pseidogotiku un renesanses elementus.¹¹ Vienīgais arhitekts, kam turpmākajos gados veltīta monogrāfiska apcere, bija Jānis Frīdrihs Baumanis (1834–1891).¹² Tagad atliek vēlēties, lai pēdējo gadu pētnieciskās iestrādes par arhitektu Baumanu tiktu turpinātas un piedzīvotu publikāciju.¹³

20. gs. 30. gadu un arī vēlākos tekstos apskatnieki parasti aprobežojušies ar nozīmīgāko objektu pieminējumu. To uzskatāmi parāda 1934. gadā Vilhelma Purvīša (1872–1945) virsredakcijā izdotā “Mākslas vēsture”¹⁴. Arhitekts Arturs Krūmiņš (1879–1969) tajā uzsvēra, ka “klasikas ziedu laiks bija jau pagājis un arhitektūra iegriezās platajā visu vēsturisko stilu ceļā”¹⁵. Šo tēmu turpināja arhitekts Jūlijs Biķis (1895–1969), izsakot neapmierinātību ar 19. gs. retrospektīvisma tendenci un vēsturisko stilu atdarinājumiem.¹⁶

Nozīmīgs devums 19. gs. arhitektūras izziņāšanā saistīts ar arhitektūras vēsturnieka Paula Kampes (*Paul Campe*, 1885–1960) sagatavoto izdevumu “Vidzemes un Kurzemes būvmeistaru, būvamatnieku un būves izveidotāju leksikons no 1400. līdz 1850. gadam”¹⁷. Kampes apkopotais fakto materiāls iznāca 20. gs. 50. gados Stokholmā, un abos leksikona sējumos atrodamā uz konkrētiem avotiem balstītā informācija par 19. gs. arhitektūru joprojām kalpo kā publicēts pamatavots. Tā, piemēram, ziņas par Vidzemes guberņas igauņu daļā dzimušo arhitektu Matiasu fon Holstu (*Matthias von Holst*, 1839–1905), kas pēc Hannoveres Politehnikuma beigšanas 19. gs. 60.–70. gados strādāja Rīgā, cita starpā pēc Berlīnes arhitektu Hermaņa Endes (*Hermann Ende*, 1829–1907) un Vilhelma Bekmaņa (*Wilhelm Beckmann*, 1832–1902) projekta vadītāns Pfābu nama būvdarbus tag. Krišjāņa Barona ielā 12.¹⁸ Par Matiasu fon Holstu pašreiz zināms samērā maz, jo viņa radošā mūža lielākā daļa aizritējusi Vācijā.¹⁹

¹¹ Pirang H. Das baltische Herrenhaus (= Baltische Baudenkmäler). – Riga: Jonck & Poliewsky, 1930. – III. Teil: Die neuere Zeit seit 1850. – S. 11–17.

¹² Kampe P. Arhitekts Jānis Frīdrihs Baumanis. 1834–1891. Viņa dzīve un viņa mūža darbs. – Rīga: Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1927. – 18 lpp.

¹³ Čakstiņa K. Ieskats arhitekta Jāņa Frīdriha Baumaņa daiļradē: Maģistra darbs / Vad. S. Grosa. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010.

¹⁴ Mākslas vēsture / Virsred. V. Purvītis, red. V. Peņģerots. – Rīga: Grāmatu draugs, [1934]. – 1. sēj.: Arhitektūra un tēlniecība. – 225., 231.–232., 234., 254. lpp.

¹⁵ Krūmiņš A. Klasicisms // Mākslas vēsture. – 1. sēj. – 225. lpp.

¹⁶ “Šis vēsturisko formu eklekticisms aizņem visu 19. gs. otro pusi. Viena laika celtnēs līdzās parādās visu laikmetu un zemju arhitektūras stili un viņu sajaukumi.” – Biķis J. Jaunākie laiki // Mākslas vēsture. – 1. sēj. – 231. lpp.

¹⁷ Campe P. Lexikon liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400 bis 1850. – Stockholm: Humanistiska fonden, 1951. – Bd. 1. – 645 S.; 1957. – Bd. 2. – 1957. – 709 S.

¹⁸ Turpat. – 2. sēj. – 470. lpp.

¹⁹ Lexikon baltischer Künstler / Hg. von W. Neumann. – Riga: Jonck & Poliewsky, 1908. – S. 72–73; Kreem T.-M. Viisipäraselt ehitatud. Luterlik kirikuehitus, -arhitektuur ja -kunst Eestis

Kaut arī atsevišķu autoru publikācijās faktoloģiskais materiāls parādījās, nevērīga un dažbrīd nievājoša attieksme pret 19. gs. arhitektūru tomēr saglabājās vairākus gadu desmitus, atbalsodamās vēl 20. gs. pēdējā ceturksnī. 1980. gadā izdotajā “Latvijas mākslas” sējumā Jānis Siliņš (1896–1991) rakstīja par “vēsturisko stilu imitācijas laikmetu”, norādot, ka “produktīva vēsturisko stilu secība izbeidzas ap 1850. gadu”, bet “1860.–1880. gados notiek eklektiska vēsturisko stilu atdarināšana un arhitektūras tradīciju pagrimšana”.²⁰ Savukārt izdevumā “Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940” (1986) iekļauts Skaidrītes Cielavas (1920–2005) sagatavotais pārskats par Rīgas arhitektūru, kam par pamatu, pēc autores sniegtajām ziņām, ņemta Jāņa Krastiņa un Jurija Vasiļjeva publikācija²¹. Tomēr tekstā paustās atziņas un vērtējumi nereti sakrīt ar Jāņa Siliņa publicēto viedokli²², kaut gan šis avots nav norādīts.

Jaunu posmu iezīmē Jāņa Krastiņa²³, Imanta Lancmaņa²⁴ un Daiņa Bruģa²⁵ pētījumi, kuru rezultāti izklāstīti rakstos un monogrāfijās. Kā viena no pamatpublicācijām, kas nav zaudējusi nozīmi līdz pat šai dienai, jāmin Jāņa Krastiņa monogrāfija “Eklektisms Rīgas arhitektūrā”²⁶ (1988). Tā piedāvā panorāmiski plašu skatu uz Rīgas 19. gs. arhitektūru. Kā otra nozīmīgākā jāizceļ Daiņa Bruģa monogrāfija “Historisma pilis Latvijā”²⁷ (1996), kurā, 19. gs. arhitektūras parādību aplūkojumā piedāvāta alternatīva terminoloģija, kas balstīta uz tolaik Eiropas arhitektūras un mākslas vēsturnieku jaunākajām publikācijām

Aleksander II ajal (1855–1881) (= Dissertationes Academia Artium Estoniae. – Kd. 5). – Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2010. – Lk. 65, 69, 71, 91, 125.

²⁰ Siliņš J. Latvijas māksla: 1800–1914. – Stokholma: Daugava, 1980. – 2. sēj. – 197. lpp.

²¹ Cielava S. Arhitektūra. 19. gs. 60. gadi – 19. gs. beigas // Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940 / Atb. red. S. Cielava, zin. vad. R. Lāce. – Rīga: Zinātne, 1986. – 20.–29. lpp.

²² Siliņš J. Latvijas māksla: 1800–1914. – 2. sēj. – 197.–218. lpp.

²³ Krastiņš J. Jānis Frīdrihs Baumanis // Literatūra un Māksla. – 1984. – 8. jūn. – 16. lpp.; Krastiņš J. Vilhelms Bokslafs latviešu kultūrā // Skolotāju Avīze. – 1988. – 26. okt. – 11. lpp.; Krastiņš J., Grosvalds I. Latvijas universitātes nami // Akadēmiskā Dzīve. – 1994. – Nr. 36. – 10.–17. lpp.; Krastiņš J. Vilhelmam Neimanim – 150 // Latvijas Arhitektūra. – 1999. – Nr. 1. – 78. lpp.; u. c. Publikāciju pilnu sarakstu skatīt Latvijas Nacionālās bibliotēkas Nacionālās bibliogrāfijas datubāzēs.

²⁴ Lancmanis I. Eklektikas rehabilitācija? // Māksla – 1976. – Nr. 2. – 13.–17. lpp.; Lancmanis I. Sarkanais ķieģelis! Sarkanais ķieģelis? Sarkanais ķieģelis... // Māksla – 1986. – Nr. 4. – 19.–24. lpp.; Lancmanis I. Zur Architekturgeschichte des Historismus in Lettland: Die Bautätigkeit der Architekten-Familie Bertschy auf dem Lande // Homburger Gespräch 1985. – Bad Homburg: Böckler, 1987. – H. 7.: Die Kunst Nordeuropas und der Baltenländer. – S. 140–157; Lancmanis I. Heinrihs Štembergs – kāds bīdermeiera arhitekts Kurzemē // Latvijas Arhitektūra – 1997. – Nr. 12. – 36.–39. lpp.

²⁵ Bruģis D. Mauru stils Latvijā // Zinātne un Tehnika – 1989. – Nr. 3. – 22.–24. lpp.; Bruģis D. Arhitekts Berlics un viņa celtnes // Grāmata – 1991. – Nr. 2. – 90.–92. lpp.; Bruģis D. 1905. gads un piļu dedzināšana Latvijā // Latvijas Arhitektūra. – 1997. – Nr. 12. – 40.–42., 44. lpp.

²⁶ Krastiņš J. Eklektisms Rīgas arhitektūrā. – Rīga: Zinātne, 1988. – 278 lpp.

²⁷ Bruģis D. Historisma pilis Latvijā. – Rīga: Sorosa fonds – Latvija, 1996. – 287 lpp.

par vēsturisko stilu ietekmēto arhitektūru. Autors pirmo reizi Latvijas arhitektūras vēstures tekstos atklāj neostilu nianšes, runājot, piemēram par Itālijas, Francijas un Vācijas renesanses formu lietojumu. Tādējādi viņš parāda, ka 19. gs. arhitektūra nebūt nav haotiska, spontāna izvēle, bet noteikta labi iepazīta reģiona vai dažkārt arī gadsimta formu apzināta un mērķtiecīga izmantošana simboliska vizuālā tēla radīšanai.

Izdevumā “Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām”²⁸ (1998) iekļauts arī faktoloģiski piesātināts 19. gs. arhitektūras pārskats. Jānis Krastiņš šajā grāmatā raksta: “Ievērojama nozīme Latvijas arhitektūras mantojuma pūrā ir kulta celtnēm, lauku apdzīvoto vietu un muižu apbūvei, taču arī šīm celtnēm noteikt precīzus datējumus un autorus ir ārkārtīgi grūti, bieži pat neiespējami dokumentāro liecību trūkuma dēļ.”²⁹ Tomēr grūtības neizslēdz varbūtību, ka precīzu informāciju pēc ilgstošiem un neatlaidīgiem arhīvu materiālu pētījumiem ir iespējams atrast. To pierāda atsevišķas pēdējo gadu publikācijas.

21. gs. pirmā desmitgade piedāvā bagātīgu literatūras klāstu par muižām, baznīcām un arhitektiem. 2002. gadā klajā laists Jāņa Krastiņa Rīgas 19. gs. arhitektūrai un arhitektu biogrāfijām veltīts enciklopēdiska rakstura izdevums “Rīgas arhitektūras meistari: 1850–1940”³⁰ un sadarbībā ar Ivaru Strautmani – “Lielais Rīgas arhitektūras ceļvedis”, kura pamatā ir iepriekšējās publikācijās aprobēta informācija. Sākotnējās izziņas materiālu par 19. gs. arhitektūru sniedz arī Andreja Holcmaņa³¹, Irēnas Bākules³² un Arņa Siksnas³³ sagatavotie izdevumi. Nereti 19. gs. arhitektūras apskati iekļauti darbos, kas nav tieši veltīti minētajam laikmetam, bet orientēti uz konkrētas tipoloģiskās grupas³⁴ vai teritorijas arhitektūras un mākslas pieminekļu izpēti un popularizēšanu.³⁵

²⁸ *Krastiņš J., Strautmanis I., Dripe J.* Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām. – Rīga: Baltika, 1998. – 312 lpp.

²⁹ Turpat. – 97. lpp.

³⁰ *Krastiņš J.* Rīgas arhitektūras meistari: 1850–1940 = The Masters of Architecture of Riga. – Rīga: Jumava, 2002. – 359 lpp.

³¹ *Holcmanis A.* Vecrīga – pilsētībūvniecības piemineklis. – Rīga: Zinātne, 2007. – 192. lpp.

³² *Bākule I.* Rātsnami Latvijas pilsētās. – Rīga: Zinātne, 2001. – 225 lpp.

³³ *Bākule I., Siksnas A.* Rīga ārpus nocietinājumiem. Pilsētas plānotā izbūve un pārbūve no 17. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam = Riga beyond the Walls. The City's Planned Growth and Transformation from 17th century to the First World War. – Rīga: Neputns, 2009. – 247 lpp.

³⁴ *Dirveiks J.* Logs Latvijas arhitektūrā: Promocijas darbs. – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2010. – 277 lpp.; *Lejnieks J.* Rīga, kuras nav. – Rīga: Zinātne, 1998. – 397 lpp.; *Tipāne A.* Kurzemes un Zemgales dievnamu arhitektūra: Promocijas darbs. – Rīga: Rīgas Tehniskā universitāte, 2009. – 317 lpp.; *Zilgalvis J.* Mācītājmuižas Latvijā. Arhitektūra un kultūrvēsturiskās norises. – Rīga: Elpa, 2002. – 222 lpp.; *Zilgalvis J.* Daugavas muižas. 18. gs. – 20. gs. sāk. – Rīga: Izglītība, 2002. – 175 lpp.

³⁵ *Kaminska R., Bistere A.* Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā – Rīga: Neputns, 2006. – 295 lpp.; Rīgas dievnamu. Arhitektūra un māksla = Die Kirchen Rigas. Architektur und Kunst = Riga's Churches. Architecture and Art = Храмы Риги. Архитектура и искусство / V. Banga, D. Čoldere, M. Levina (darba grupas vadītāja), O. Spārītis, A. Tipāne, J. Zilgalvis. –

2005. gadā iznāca Jāņa Zilgalvja monogrāfija “Neogotika Latvijas arhitektūrā”³⁶, kurā apkopoti viņa ilggadējie pētījumi par Latvijas neogotikas daudzveidību. Autors izvēlējies tradicionālu neogotikas iepazīšanas veidu, sākot ar agrīnām izpausmēm piļu parku arhitektūrā un starptautiski iecienītā Tjūdoru pils tēla izmantojumu, kam seko sazarotais, daudzveidīgais, uz personālijām balstītais reģionālās arhitektūras materiāla izklāsts, noslēgumā pievienojot atsevišķus 20. gs. neogotikas piemērus. Minētajā grāmatā Jānis Zilgalvis pārstāv pozīciju, ka neogotikas ēku plānojums un dekoratīvās formas ir tik internacionālas, ka konkrētus paraugus un analogijas saistībā ar Latvijas materiālu nosaukt ir tikpat kā neiespējami. Šīs nostājas pareizību būtu lietderīgi nākotnē vēl pārbaudīt, un to jau ir iesācis autors pats, četrus gadus pēc grāmatas iznākšanas žurnālā “Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis” publicējot rakstu “Neogotikas arhitektūra Latvijā Eiropas būvmākslas kontekstā”. Šajā publikācijā viņš apgalvo: “Neogotikas aizsākumi un attīstība Latvijas arhitektūrā ir cieši saistīta ar Vācijas, Krievijas un Polijas arhitektūras evolūciju.”³⁷ Kā rāda aizvadīto gadu veikums, neogotika joprojām ir Jāņa Zilgalvja redzeslokā. Jādomā, ka raksts par Latvijas un Lietuvas sakrālās arhitektūras saiknēm 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā³⁸ piedzīvos plašāku izvērsumu izdevumos par arhitektiem Karlu Edvardu Strandmani (*Carl Edvard Strandman*, 1867–1946) un Florianu fon Viganovski (*Florian von Wyganowsky*, 1854–1914).

Kā 21. gadsimtā uzplaukstošu akadēmisko publikāciju žanru var minēt arhitektūras un mākslas vēsturnieku monogrāfijas par atsevišķu arhitektu dzīvi un daiļradi. 2009. gadā klajā nāca bilingviāls izdevums “Arhitekts Jānis Alksnis. 1869–1939”³⁹. Grāmata sākotnēji rada tā dēvētās totālās monogrāfijas iespaidu. Tomēr, uzmanīgi sekojot izklāstam, kļūst skaidrs, ka secinājumi par arhitekta Jāņa Alkšņa daiļrades stilistisko attīstību ir katra lasītāja ziņā. Izdevuma autors Jānis Krastiņš pievērsies arī Rīgas pilsētas arhitekta Reinholda Šmēlinga (*Reinhold Schmaeling*, 1840–1917) daiļrades apcerēšanai. Iepazīstot abus jau

Rīga: Zinātne; Rīga: Mantojums, 2007. – 747 lpp. *Kalnačs J.* Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Valmieras rajonā. – Rīga: Neputns, 2010. – 255 lpp.; Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rīgā / V. Banga, D. Čoldere, M. Levina, A. Tipāne, J. Zilgalvis. – Rīga: Neputns, 2010. – 471 lpp.; *Kaminska R., Bistere A.* Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā un rajonā. – Rīga: Neputns, 2011. – 336 lpp.

³⁶ *Zilgalvis J.* Neogotika Latvijas arhitektūrā. – Rīga: Zinātne, 2005. – 359 lpp.

³⁷ *Zilgalvis J.* Neogotikas arhitektūra Latvijā Eiropas būvmākslas kontekstā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – A daļa: Sociālās un humanitārās zinātnes. – 2009. – Nr. 1/2. – 43. lpp.

³⁸ *Zilgalvis J.* Latvijas un Lietuvas sakrālās arhitektūras saiknes 19. gs. 2. pusē – 20. gs. sāk. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – A daļa: Sociālās un humanitārās zinātnes. – 2011. – Nr. 5/6. – 36.–52. lpp.

³⁹ *Krastiņš J.* Arhitekts Jānis Alksnis. 1869–1939. – Rīga: ADD projekts, 2009. – 400 lpp.

publicētos izdevumus par Šmēlingu⁴⁰, jāsecina, ka pētnieks ir atstājis atvērtas durvis, lai nākotnē vēl atgrieztos pie šīs tēmas.

Speciālistu uzmanību 21. gadsimtā saista ne tikai Rīgas arhitektūras meistari, bet arī citu pilsētu vadošie arhitekti.⁴¹ 2011. gadā iznāca Imanta Lancmaņa un Angelikas Berči grāmata par arhitekta Paula Maksa Berči (*Paul Max Bertschy*, 1840–1911) un viņa dēlu devumu Liepājai, kas pamatā balstīta uz pilsētas muzejā saglabātiem materiāliem. Kā rāda grāmatas nosaukums, Lancmanis fokusējies uz vienu – tikai ar Liepājas pilsētu saistītu – arhitektu Berči daiļrades daļu. Pats autors izdevumu paškritiski nosaucis par oriģinālavotu publikāciju bez detalizētas analīzes.⁴²

Pēdējos desmit gados, strādājot ar arhīvu materiāliem un sagatavojot publikācijas, skaidri iezīmējies turpmākās darbības lauks:

1. 19. gs. Latvijā praktizējošo arhitektu dzīves un daiļrades izpēte un analīze, kurā atklātos arī Eiropas arhitektūras konteksts.

2. Atsevišķu stilistisko virzienu (neorenesanse, neobaroks u. c.) un citu aspektu niansēta izpēte. Kas ir arhitekta rokraksta specifika? Kas ir novatoriska, tikai 19. gs. un Latvijai zīmīga parādība? Kas pārņemts no citu zemju arhitektūras pieminekļiem noteiktā laika periodā?

3. Ne mazāk svarīga ir konkrētu celtnu būvvēstures izpēte, kas balstīta uz padziļinātām arhīvu materiālu studijām. Celtne, kurai norādīts tikai viens gadskaitlis, 19. gs. arhitektūras pētniekam ir aizdomīga, jo mūra ēkas tolaik cēla vismaz divus gadus.

Bez minētajiem darbības virzieniem nav iespējams kvalitatīvs un visaptverošs 19. gs. arhitektūras pārskats, kurā pagaidām vēl ir pārāk daudz balto plankumu.

⁴⁰ *Krastiņš J.* Rīgas pilsētas arhitekts Reinholds Šmēlings. 1840–1917. – Rīga: Rīgas pilsētas arhitekta birojs, 2010. – 31 lpp.; *Krastiņš J.* Rīgas pilsētas arhitekts Reinholds Šmēlings = Reinhold Schmaeling. 1840–1917. – Rīga: Rīgas pilsētas arhitekta birojs, 2011. – 127 lpp.

⁴¹ *Lancmanis I., Berči (Bertschy) A.* Arhitekta Paula Maksa Berči un viņa dēlu devums Liepājai = Das Werk des Architekten Paul Max Bertschy und seiner Söhne in Liepāja/Libau. – Rīga: Valters un Rapa, 2011. – 303 lpp.

⁴² Autores saruna ar Imantu Lancmani 2010. gada 19. jūnijā.

19. UN 20. GADSIMTA MIJAS IZPĒTE UN INTERPRETĀCIJA LATVIJAS VIZUĀLĀS MĀKSLAS VĒSTURĒ Sasniegumi un uzdevumi tagadnes redzējumā

Kristiāna Ābele

Vilhelma Purvīša (1872–1945) glezna “Norvēģijas ainava (Špicbergena)” (1909) no Latvijas Nacionālā mākslas muzeja krājuma šīs nelielās uzstāšanās ieskaņai nav izraudzīta nejauši. Tā gan neatbilst dzimtās ainavas ikonogrāfijai, toties var visai tuvu asociēties ar aisbergu, un aisbergs šķiet itin piemērots tēls, lai simbolizētu 19. un 20. gadsimta mijas perioda izpētes stāvokli Latvijas mākslas vēstures ainā pretstatā visam iepriekšējam 19. gadsimtam. Tātad – pretstatā laikmetam, kuru Eduards Kļaviņš, ņemot talkā zudušās Atlantīdas metaforu, 2008. gadā recenzijā par 19. gadsimta portreta izstādi Rundālē trāpīgi raksturojis kā pašmāju mākslas zinātnes lielo *terra incognita*, kuras pētīšanas motivāciju ilgstoši traucējusi dažādu politiski ideoloģisko un estētisko tabu inerce¹. Toties gadsimtu mijas aisberga redzamā daļa, kuru aptuveni iespējams iekļaut gadsimta ceturksnī starp gadskaitļiem 1890 un 1915, jau gandrīz kopš šī perioda noslēguma izteiksmīgi iezīmējas pie apvāršņa, ar atšķirīgiem apzīmējumiem un atslēgvārdiem parādīdamās visos Latvijas mākslas vēstures hronoloģiskajos kartējumos.

Jānim Dombrovskim (1883–1953) 1925. gadā tas ir “Rozentāla–Purvīša laikmets”, kad “mūsu mākslinieki cieši seko un piesienas Rietumeiropas mākslas sasniegumiem un idejām”.² Borisam Vīperam (*Борис Випер*, 1888–1967) 1927. gadā – “tradicionālās meistarības periods (apmēram līdz 1910. gadam)”, kuram seko ar pasaules kara apstākļiem saistīts “vērtību pārvērtēšanas periods”.³ Jānis Siliņš (1896–1991) emigrācijā raksta par “latviešu mākslas izveidošanos un baltiešu mākslu laiku pārvērtībās (1890–1905)”, kuras ievada turpmākos “nemiera un maiņu gadus” ar “modernisma pirmo vilni” (1905–1914).⁴ Skaidrītes Cielavas (1920–2005) un Rasmus Lāces (1923–2008) redakcijā un vadībā izstrādātajā sējumā “Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940” 1986. gadā

¹ Kļaviņš E. Portreta atlantīda Rundāles pilī: Izstāde “19. gadsimta portrets Latvijā” Rundāles pils muzejā no 24. maija līdz 1. novembrim // Studija. – 2008. – Nr. 61 (septembris–oktobris). – 2. lpp. Mākslas vēsturnieku Intas Pujātes un Daiņa Bruģa sarīkoto vērienīgo izstādi pagarināja līdz 2009. gada septembrim, un profesionāļu sabiedrība gaida tās kataloga izdošanu.

² Dombrovskis J. Latvju māksla: Glezniecības, grafikas, tēlniecības un lietišķās mākslas attīstības vēsturisks apskats. – Rīga: Valters un Rapa, 1925. – 39.–40. lpp.

³ Vipers B. Latvju māksla: Īss pārskats. – Rīga: Leta, 1927. – 6.–7. lpp.

⁴ Siliņš J. Latvijas māksla: 1800–1914. – Stokholma: Daugava, 1980. – 2. sēj. – [5. lpp.].

tas primāri ir “imperialisma un sociālo revolūciju posms”⁵. Turpretī Eduards Kļaviņš desmit gadus vēlāk (1996) publicētajā monogrāfijā par latviešu portreta glezniecību tā raksturojumā uzsver mākslinieciski estētiskus faktoros – “liriskā tēla rašanu iespaidu realitātē un dekoratīvismu”⁶. Galvenokārt skolu jaunatnei paredzētā populārzinātniskā izdevuma “Latvijas mākslas vēsture” (2003) veidotāji Aija Brasliņa, Laila Bremša, Dainis Bruģis, Stella Pelše un grāmatas ieceres autore Inta Pujāte vienojās par stilistisku kopsaucēju vispārējā apzīmējumā “jūgendstila laikmets”⁷. Savukārt Latvijas mākslas vēstures topošās interneta versijas karkass Eduarda Kļaviņa jaunākajā traktējumā piedāvā to skatīt kā “neoromantiskā modernisma periodu”⁸.

Šis spektrs, kuram blakus nobālētu kapteiņa Granta klasiskā replika “Pilnīgi pareizi, Paganela kungs, angļu un vācu kartēs – Marijas Terēzes sala, bet franču kartēs – Tabora”⁹, liecina gan par vēsturiskām interpretācijas pārmaiņām un tās veicinošajiem faktoriem, gan par zināmu, atļausos teikt, evolūciju, bet, iespējams, visvairāk tomēr par to “savdabīgi intriģējošo sarežģītību”¹⁰, kuru 2004. gadā kā aplūkotajam laikmetam raksturīgu iezīmi savā pēdējā grāmatā “Latviešu ainavu glezniecība gadsimtu mijā (1890–1915)” tālākām pārdomām mazliet ieskicējusi Tatjana Kačalova (1915–2010) un kuras vilinājums laiku pa laikam iekārdina jaunus pētnieku saimes pārstāvjus.

Neraugoties uz kopainā pastāvīgi vērojamo akcentu migrācijas dinamiku un izpētes līmeņa relatīvajām svārstībām, droši vien arī šobrīd būtu iespējams apgalvot, ka “Latvijas mākslas vēsturē XIX gs. beigū, XX gs. sākuma posms ir visvairāk apcerēts”, atkārtojot vārdus, ar kuriem sākas pirms gandrīz trīsdesmit gadiem, 1983. gadā, publicētais Eduarda Kļaviņa mācību līdzeklis “Latvijas XIX gs. beigū, XX gs. sākuma tēlotājas mākslas ikonogrāfija un stilistiskais raksturojums”¹¹. Šis rotaprinta tehnoloģijā divsimt eksemplāru metienā pavairotais izdevums, kura nosaukumu velti meklēt trīs gadus vēlākā oficiosa “Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940” jeb, profesionālajā žargonā izsakoties, “baltā

⁵ Sk. II daļu “Latviešu māksla imperiālisma un sociālo revolūciju posmā (19. gs. beigās – 1917)” grāmatā: *Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940* / Atb. red. S. Cielava, zin. vad. R. Lāce. – Rīga: Zinātne, 1986. – 71.–201. lpp.

⁶ *Kļaviņš E.* Latviešu portreta glezniecība: 1850–1916. – Rīga: Zinātne, 1996. – [61.]–89. lpp. (Liriskā tēla rašana iespaidu realitātē un dekoratīvisms: 1890–1916).

⁷ *Latvijas mākslas vēsture* / L. Bremša, A. Brasliņa, D. Bruģis, S. Pelše, I. Pujāte. – Rīga: Pētergailis, [2003]. – [227.]–279. lpp. (Jūgendstila laikmets).

⁸ Pieklūve: <http://www.makslasvesture.lv/index.php/Saturs> (sk. 2012. gada 29. maijā).

⁹ *Verns Ž. [Verne J.]*. Kapteiņa Granta bērni: Ceļojums apkārt zemeslodei / Tulk. Ē. Juhņēvičs. – Rīga: Liesma, 1970. – 567. lpp.

¹⁰ *Kačalova T.* Latviešu ainavu glezniecība gadsimtu mijā (1890–1915). – Rīga: Zinātne, 2004. – 21. lpp.

¹¹ *Kļaviņš E.* Latvijas XIX gs. beigū, XX gs. sākuma tēlotājas mākslas ikonogrāfija un stilistiskais raksturojums. – Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1983. – [3. lpp.].

ķieģeļa” bibliogrāfiskajā pielikumā¹² un kura saturiskās vērtības laikam ne vienmēr pietiekami labi pazīst tagadējie mākslas zinātnes studenti, var kalpot par pašreizējā apskata atskaites punktu vismaz divu iemeslu dēļ.

Pirmkārt, šis mākslas vēstures oficiālajai versijai paralēlais apcerējums vietējā kontekstā bija novatorisks ne tikai iztirzātās problemātikas dēļ, bet arī tāpēc, ka objektīvāku secinājumu iegūšanas labad autors izvēlējās materiālu atlases teritoriālo principu, atsakoties no tradicionālā etniskā nošķiruma. Tādējādi viņa uzmanības lokā uz ilgu laiku gandrīz eksperimentāla izņēmuma kārtā bija “gan latviešu tautības, gan līdz šim praktiski neskartie vietējo vācu un krievu tautības mākslinieku (...) darbi”¹³.

Otrkārt, publikācijas ievadā bija sniegta 19.–20. gadsimta mijas mākslas izpētes stāvokļa lietpratīga analīze, atspēkojot šķitumu, ka “galvenais jau ir zināms” un par šo periodu būtu “iespējams pateikt tikai vispārpieņemtas patiesības vai papildināt iepazīto pamatmateriālu ar sīkiem faktiem un nebūtiskiem “atklājumiem””¹⁴. Tā vietā autors konstatēja, ka “ir grūti atbildēt ne tikai uz problemātiskiem, bet arī vienkāršiem jautājumiem, kuri rodas, pārļūkojot periodam veltīto literatūru”¹⁵. Pēc ieskata šo jautājumu daudzveidībā un reizēm gluži objektīvajos zināšanu trūkuma iemeslos Eduards Kļaviņš ar profesionālu pārliecību uzsvēra, ka nekādas atrunas tomēr “netraucē saglabājušos mākslas darbu analīzi un interpretāciju”, kas ir “svarīga joma”, jo “mākslas darbs beigu beigās ir galvenais mākslas vēstures izziņas objekts un tā raksturojums – galvenais mākslas vēsturnieka mērķis”¹⁶.

Par mācību līdzekli pieticīgi nosauktais akadēmiskais pētījums, kura esamība 90. gadu sākuma studentu paaudzei, šķiet, atklājās pa daļai marodieriskās Mākslas zinātnes katedras skapju tīrīšanas akcijās¹⁷, tālredzīgi uzsvēra skaidru orientāciju uz mākslas darbu, pat atgriešanos pie mākslas darba, kas labvēlīgi ietekmēja un savā ziņā vienoja sekmīgākos pēc neatkarības atjaunošanas izvērstos izpētes centienus. Savu pedagoģisko lomu ārpus lekcijām tolaik pilnā mērā nospēlēja arī tādā pašā ceļā atrastais un studiju biedru lokā sadalītais sainis ar jau Atmosdas laikā klajā nākušo profesora Kļaviņa apcerējumu “Latviešu tēlotājas

¹² Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940. – [451.]–470. lpp. (Avoti un literatūra).

¹³ Kļaviņš E. Latvijas XIX gs. beigu, XX gs. sākuma tēlotājas mākslas ikonogrāfija un stilistiskais raksturojums. – 11.–12. lpp.

¹⁴ Turpat. – [3. lpp.].

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Turpat. – 5. lpp.

¹⁷ Mainoties LMA Mākslas zinātnes nodaļas mācībspēkiem un studiju plānojumam, mūsu kurss – neatkarīgās valsts “pirmais iesaukums”, kurā mācījās arī pašreizējā pasākuma referentes Stella Pelše un Anna Ancāne, – 1994. gadā pabeidza bakalaura programmu bez jebkādas oficiālas izglītības Latvijas mākslas vēsturē no no 19. gs. otrās puses līdz 20. gs. beigām. Tāpēc par atbilstošo nozares literatūru mēs uzzinājām nevis no attiecīgā studiju priekšmeta docētājiem, bet gan pateicoties profesionālai ziņkārībai, kas lāgiem robežojās ar studentisku nekaunību.

mākslas sakari ar citām mākslas skolām XIX gs. otrajā pusē, XX gs. sākumā”¹⁸ (1988), kas sagatavoja faktoloģisko un metodoloģisko pamatu nodarbei, ar kuru drīz vien saistījās visvairāk pēc PSRS sabrukuma jauniegūto profesionālās pilnveides iespēju vispirms ideoloģiskās cenzūras izbeigšanās un pēc tam jau arvien vairāk avotu un resursu pieejamības ziņā. Jaunais laikmets bija sevišķi piemērots pagātnes mākslas un teorētiskās domas mantojuma izzināšanai tieši starptautisko sakaru un eiropisko analogiju kontekstā, kura pilnvērtīgs iezīmējums kļuva par svarīgu jebkura pētījuma kvalitātes nosacījumu¹⁹. Konstatējot mērķtiecību un pēctecību šajās ievirzēs, kas bez sākotnējā “balto plankumu” aizpildīšanas patosa ar tiklab atzīstamām sekmēm, kā zināmu rutīnas smagumu un nevilšu slidināšanos pa jauniebrauktām “eiroretorikas” sliedēm²⁰ turpinās joprojām, varētu pat runāt par vietējās pētniecības skolas vai tradīcijas aizmetņiem, kas sakņojas tieši minētajā orientācijā uz mākslas darbu un tā salīdzinošo analīzi.

Paralēli vairākiem pēdējos divdesmit gados izdotiem fundamentāliem pamatpētījumiem, kuru priekšvēsture un priekšdarbi iesniedzās vēl dziļi padomju periodā²¹, gadsimtu mijas parādību atspoguļojumu papildināja tādi, kuru tapšanā izšķiroša nozīme bija tieši atjaunotās brīvvalsts apstākļos paveiktajam.

Atsvabināšanās no marksistiski ļeņiniskās estētikas nodilušās pavadas un globāls redzējums bija principiāli nepieciešams plašam, adekvātam un faktiski pirmreizējam vietējās mākslas teorijas vēstures kopsakarību traktējumam, kādu savā 2004. gadā aizstāvētajā un 2007. gadā publicētajā disertācijā izstrādāja Stella Pelše, pakāpeniski paplašinot izpētes fokusu no 20. gadu modernisma laika idejām līdz gadsimtu mijas sliekšnim vienā pusē un 30. gadu tradicionālismam otrā²².

¹⁸ *Kļaviņš E.* Latviešu tēlotājas mākslas sakari ar citām mākslas skolām XIX gs. otrajā pusē, XX gs. sākumā. – Rīga: Mācību iestāžu metodiskais kabinets, 1988. – 129 lpp.

¹⁹ Zīmīgi, ka 1997. gadā LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Mākslas zinātnes daļa (tag. LMA Mākslas vēstures institūts) atsāka regulāru Borisa Vīpera piemiņas pasākumu tradīciju ar Silvijas Grosas vadībā sarīkoto konferenci “Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā”, kas kļuva par pamatu rakstu krājumam (Rīga: Neputns, 2000. – 196 lpp.) ar tādu pašu nosaukumu sērijā “Materiāli Latvijas mākslas vēsturei”.

²⁰ Letonikas I kongresā 2005. gada 24.–25. oktobrī darbojās mūsu institūta sarīkotā sekcija “Latvijas arhitektūra un māksla Eiropas kontekstā”, bet Apvienotajā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresā 2011. gada 25. oktobrī – sekcija “Latvijas vizuālās mākslas Eiropas kontekstā”. Katrā no šiem pasākumiem gan tika piedāvāta saturiski atšķirīga programma, tomēr tagad novēloti pamanītā nosaukumu pārklāšanās var būt interpretējama ne tikai kā likumsakarīga norāde uz koptēmas nemainīgo aktualitāti un plašumu, bet arī kā bīstams vienveidības simptoms.

²¹ *Kļaviņš E.* Latviešu portreta glezniecība: 1850–1916. – Rīga: Zinātne, 1996. – 245 lpp.; *Kļaviņš E.* Džozefs Grosvalda dzīve un māksla. – Rīga: Neputns, 2006. – 360 lpp.

²² *Pelše S.* Latviešu mākslas teorijas vēsture: Mākslas definīcijas valdošo laikmeta ideju kontekstā (1900–1940). – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 2007. – 195 lpp. Tēmas izpēte sākās Stellas Pelšes maģistra darbā “Mākslas teorija Latvijā klasiskā modernisma pacēluma posmā (1920–1925)” (1996, vad. Eduards Kļaviņš).

Rīgas jūgendstila būvmāksla, pateicoties arhitektūras vēsturnieka Jāņa Krastiņa neatlaidīgam darbam vairāku gadu desmitu garumā, jau bija iemantojusi starptautiski pazīstamas vērtības statusu²³, kad jūgendstila elementu meklējumi 90. gadu otrajā pusē Latvijā arvien redzamāk kļuva par kopsaucēju daudzu 19.–20. gs. mijas parādību apzināšanai dažādos mākslas veidos un citās kultūras jomās, materializējoties vispirms 1996. gada respektablajā starptautiskajā konferencē un pēc tam vērienīgajā izdevumā “Jūgendstils. Laiks un telpa: Baltijas jūras valstis 19.–20. gs. mijā”²⁴, kas nāca klajā 1999. gadā Silvijas Grosas sastādījumā. Šim savulaik tiešām grandiozajam grāmatniecības, pētniecības un starpvalstu sadarbības sasniegumam cieši pēdās sekoja katalogizdevumu papildinātas izstādes, kurās tagadējā Latvijas Nacionālā mākslas muzeja speciālisti uz 21. gadsimta sliekšņa un pēc tā pašu mājās un ārvalstīs (Prāga, Ščecina, Varšava, Kauņa, Brisele, Luksemburga) jūgendstila, simbolisma un latviešu nacionālās emancipācijas zīmē popularizēja iepriekšējās gadsimtu mijas māksliniecisko mantojumu²⁵. Savukārt akadēmiskajā mākslas zinātnē tapa Silvijas Grosas 2008. gadā aizstāvētais promocijas darbs par jūgendstila perioda plastisko un glezniecisko dekoru Rīgas arhitektūrā²⁶, kuram tagad nu jau aptveramā nākotnē sekos publikācija grāmatā²⁷.

Svarīga papildinoša loma šīs monogrāfijas tapšanā ir bijusi tiešām jūgendstila dekora lokālo variāciju studijām kopš 90. gadu beigām notikušos pētnieciskos

²³ Jāņa Krastiņa grāmatai “Jūgendstils Rīgas arhitektūrā” (Rīga: Zinātne, 1980. – 224 lpp.) no sērijas “Latvijas PSR arhitektūras un mākslas pieminekļi” sekoja krievu un vācu izdevumi: *Крaстиньи Я. Стиль модерн в архитектуре Риги.* – Москва: Стройиздат, 1988. – 263 с.; *Krastiņš J. Jugendstil in der Rigaer Baukunst.* – Michelstadt: Neuthor, 1992. – 331 S. Kopš to publicēšanas tematiski vienoto virkni turpinājuši jauni Jāņa Krastiņa pētījumi, albumi, katalogi un ceļveži.

²⁴ Jūgendstils. Laiks un telpa: Baltijas jūras valstis 19.–20. gs. mijā = Art Nouveau. Time and Space: The Baltic Sea Countries at the Turn of the 20th Century / Sast. S. Grosa. – Rīga: Jumava, 1999. – 295 lpp. Izdevuma veidošanā ar bagātīgi ilustrētiem rakstiem piedalījās 23 zinātnieki no Latvijas, Igaunijas, Krievijas, Somijas, Zviedrijas, Dānijas, Lielbritānijas, Lietuvas un Polijas.

²⁵ Symbolisms un jūgendstils Latvijas tēlotājā mākslā: Izstādes katalogs. Valsts Mākslas muzejs, 2000. gada 3. janvāris – 2. aprīlis / Sast. D. Lamberga. – Rīga: Neputns, 1999. – 96 lpp.; *Wznosząc się o własnych skrzydłach: Sztuka początku XX wieku na Łotwie. Katalog wystawy = Taking to the Air: Art in Latvia at the Beginning of the 20th Century. Exhibition Catalogue / Comp. by I. Bužinska.* – [Rīga]: State Museum of Art, [2004]. – 111 p.; *L'age du symbolisme en Lettonie = The Age of Symbolism in Latvia / Sous la direction de D. Lamberga.* – Milano: Silvana, 2010. – 96 p. (= Publications du Musée national d'histoire et d'art Luxembourg. – Vol. 12.)

²⁶ Tiešsaistē pieejams šī pētījuma kopsavilkums: *Grosa S. Jūgendstila perioda plastiskais un gleznieciskais dekors Rīgas 19. un 20. gs. mijas arhitektūrā: Promocijas darba kopsavilkums = The Plastic and Pictorial Décor of the Art Nouveau Period in the Architecture of Riga at the Turn of the 19th and 20th Centuries: Summary of Dissertation.* – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2008. – 108 lpp. (http://www.lma.lv/downloads/Silvija_Grosa_Promocijas_darba_kopsavilkums.pdf).

²⁷ Pētījumu publicēšanai gatavo izdevniecība “Neputns”.

braucienos uz dažādiem citzemju centriem ļoti plašā ģeogrāfiskajā areālā²⁸. Vienlaikus Latvijas mākslas vēsturē likumsakarīgi aktualizējās tādas gadsimtu mijā sakņotas tēmas, kurās līdz totalitārisma laikmeta beigām pretējās tā dēvētā dzelzs priekšvara pusēs bija atradies pats izpētes pamatmateriāls – kā gadījumā ar gleznotāju Johanu (Jāni) Valteru *alias* Valteru-Kūravu (*Johann Walter (Walter-Kurau)*, 1869–1932), kura pēdu meklējumi gan pa dzīves gaitu maršrutiem no Jelgavas un Pēterburgas līdz Drēzdenei un Berlīnei, gan ārpus tiem ļāva piepildīt visus manus studiju gadu sapņus par mākslas vēsturnieka profesijas romantiku. Pēc māksliniekam veltītās monogrāfijas iznākšanas 2009. gada beigās²⁹ tapa skaidrs, ka dažas pētījuma preambulā iestrādātās metaforas turpmāk nebūs izmantojamas tādā formā kā līdz tam, jo grāmatas varonis no Latvijas mākslas vēstures klātesošā svešinieka³⁰ un noslēpumainākās virsotnes³¹ bija kļuvis par salīdzinoši labi iepazītu personību, kuras atspoguļojums jau kontrastēja ar mazāk apgūtiem kopainas segmentiem, liekot mainīt izpētes fokusu.

“Johana Valtera” manuskripts vēl nebija pabeigts, kad lietuviešu kolēģe Laima Laučkaite (*Laima Laučkaitė*), dāvinādama savas grāmatas “Viļņas māksla 20. gadsimta sākumā” angļu izdevuma³² eksemplāru, pamudinoši ievaicājās, kad es beidzot pati uzrakstīšot savu versiju par tālaika māksliniecisko Rīgu³³. Tobrīd aktuālais uzdevums uz Valtera jubilejas gada sliekšņa ļāva atbildēt mazliet izvairīgi, tomēr tagad jau būtu patiesāk atzīt, ka doma par gadsimtu mijas mākslu Latvijā kā iespējamu īpašas grāmatas koptēmu tiešām pavada katru manu mēģinājumu atrisināt atsevišķus no tās jautājumiem³⁴, kas

²⁸ 1998.–2000. gadā Silvija Grosa ar ar Atvērtās sabiedrības atbalsta fonda Zinātnes atbalsta programmas (*Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation*) stipendiju studēja Latvijas jūgendstila analogijas Kauņā, Tallinā, Prāgā, Karlovi Varos, Sanktpēterburgā, Helsinkos, Varšavā, Lodzā, Krakovā un Stokholmā.

²⁹ *Ābele K. Johans Valters*. – Rīga: Neputns, 2009. – 399 lpp. Grāmata iznākšana bija pieskaņota izstādes “Johans Valters. 1869–1932” (2009. gada 20. novembris – 2010. gada 10. janvāris, kuratores Aija Brasliņa un Kristiāna Ābele) atklāšanai Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā.

³⁰ Turpat. – 7.–9. lpp. (Ievads. Klātesošais svešinieks).

³¹ “Visnoslēpumainākā no latviešu mākslas virsotnēm” – apzīmējums no: *Kļaviņš E. Latvijas māksla Eiropas kontekstā*: [Lekcijas LMA Mākslas zinātnes nodaļas maģistrantūras 2. kursa studentiem] / K. Ābeles pieraksti, 1995. 29. lpp.

³² *Laučkaitė L. Art in Vilnius 1900–1915*. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – 199 p.

³³ Saruna notika atceļā no Karla Širrena biedrības (*Carl-Schirren-Gesellschaft*) 20. Baltijas semināra “Jūgendstils Baltijā” (*Jugendstil im Baltikum*, Līnburga, 2008. gada 14.–16. novembris).

³⁴ Toskait: *Ābele K. Latviešu pirmie mākslas saloni ap 1910. gadu un to veidotāji* // Pilsēta. Laikmets. Vide: Rakstu krājums / Sast. R. Kaminska. – Rīga: Neputns, 2007. – 108.–124. lpp.; *Ābele K. Latviešu mākslas veicināšanas biedrības izveidošanās, nozīmīgākie darbības gadi (1911–1915) un pēctecība Baltijas kultūras dzīvē* // Latvijas vizuālās mākslas Eiropas kontekstā: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas referāti / Sast. E. Grosmane. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts; Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 2011. – 67.–87. lpp.; *Ābele K. Autoru meklējums: Mākslas kritiķi Baltijas un Pēterburgas*

tuvākā aplūkojumā bieži vien izrādās tikpat neskaidri kā Eduarda Kļaviņa veiktās “inventarizācijas” laikā 1983. gada publikācijā.

Valtera divdabība etniskās izcelsmes un kultūrpiederības ziņā gadu gaitā bija rosinoša augsne kritiskām atziņām par latviešu mākslas vēstures etnocentrisko tradīciju, kas skatījumā uz 19. un 20. gs. mijas parādībām tradicionālajos tēlotājas mākslas veidos pagaidām ir pietiekami veiksmīgi pārvarēta tikai atsevišķu rakstu formātā, joprojām ļaujot uzlūkot paseno apcerējumu par ikonogrāfiju un stilistiku kā šajā ziņā specifisku izņēmumu.³⁵ Ir mazliet dīvaini atskārst, ka Latvijas mākslas vēsture savu “noklusēto iestatījumu” līmenī nekad nav īsti pārstājusi veikt tās propagandas funkcijas, kādas bija uzticētas tiem leģendārajiem zudušajiem albumiem, kurus Zigfrīds Meierovics savulaik veda Rietumu diplomātiem, lai ar estētiskiem argumentiem apliecinātu topošās nacionālās valsts ieceres pamatotību.

Katrā ziņā skatījums uz vietējo mākslu un tās radītājiem 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā no pamatnācijas pozīcijām un pēc nacionālo skolu iekšējās hierarhijas principa ir diskriminējošs un kopainu deformējošs. Absolutizējot pieņēmumu par vācu kultūras perifēriju, kurā veidojas latviešu nacionālās kultūras centrs, rodas situācija, ka daļa no radniecīgām vienāda līmeņa parādībām ilgstoši ir aplūkotas kā vienai kultūrai svarīgas, bet cita daļa – ignorētas kā otras kultūras vērtību hierarhijā nenozīmīgas, neņemot vērā abu grupu vienlaicīgo un līdzvērtīgo ieguldījumu vietējās kultūrvides veidošanā. Jā, nu, protams, kas gan ir Bernhards Borherts (*Bernhard Borchert*, 1862 – pazudis 1945) iepretī Arnoldam Beklīnam (*Arnold Böcklin*, 1827–1901) un Maksam Klīngeram (*Max Klinger*, 1857–1920) vai Eva Margarēte Borherte-Šveinfurte (*Eva Margarethe Borchert-Schweinfurth*, 1878–1964) līdzās Maksam Lībermanim (*Max Liebermann*, 1847–1935)? Toties Rīgas mākslā viņu loma bija nesalīdzināmi lielāka, nekā noprotams pēc Visvalža Peņģerota (1897–1938) kritiskā izteikuma Latvijas glezniecības vēstures apskatā 1935. gadā izdotajā “Mākslas vēstures” sējumā: “Kopdzīve ar Borhertu un piesliešanās vietējai vācu sabiedrībai kādu laiku Rozentālu pārvērtā tipiskā “baltiešu” gleznotājā.”³⁶

Etnocentriskās inerces ilustrācijai varu pievienot arī paškritisku atsauci uz savu 1994. gadā aizstāvēto bakalaura darbu “Pastelis latviešu glezniecībā 19. gs.

vācu presē 19.–20. gs. mijā un viņu dalība latviešu mākslas popularizēšanā // Personība mākslas procesos: Rakstu krājums (= Materiāli Latvijas mākslas vēsturei) / Sast. K. Ābele. – Rīga: Neputns; Rīga: Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 2012. – 98.–124. lpp.

³⁵ Plašāk par šo problemātiku būs iespējams lasīt rakstā: *Ābele K.* The Picture of the Period 1890–1915: Ethnocentric Distortions and Ways to Correct them // *Kunstiteaduslikke Uurimusi*. – Special issue: (Un)blocked Memory: Writing Art History in Baltic Countries / Ed. by L. Dovydaitytė (publicēšanas stadijā).

³⁶ *Peņģerots V.* Glezniecība Latvijā 19. un 20. g. s. // *Mākslas vēsture* / Visp. red. V. Purvītis, red. V. Peņģerots. – Rīga: Grāmatu draugs, 1935. – 2. sēj. – 415. lpp.

beigās un 20. gs. sākumā”, kurā gan biju iekļāvusi nodaļu “Tuvāko parādību loks”, lai līdzās kaimiņzemju mākslinieku darbiem aplūkotu arī Baltijas vācu pastelistu daiļrades piemērus³⁷, taču ne man pašai bija ienācis prātā, ne arī kolēģi un pedagogi uzskatīja par nepieciešamu norādīt, ka noteikti būtu bijis adekvātāk visu pasteltehnikā strādājušo vietējo mākslinieku veikumu iztirzāt vienkopus. Akcentētais latviešu skolas nošķirums kā noklusētais iestatījums tobrīd vēl neizraisīja nekādus iebildumus un diskusijas, kamēr igauņu speciālisti – ne tā dēvētās “jaunās mākslas vēstures” adepti, bet viņu tradicionālākie kolēģi – ar līdzīgu vēsturisko bagāžu rosīgi izstrādāja un publicēja avotpētnieciskus teritoriālās mākslas vēstures darbus, kas vienādā mērā respektēja visu vietējo tautību ieguldījuma liecības³⁸.

Te nu var rasties jautājums, vai nacionālās skolas jēdzienu un tamlīdzīgas kategorijas vispār vajadzētu atmet kā novecojušas. Nedomāju vis, tomēr uzskatu, ka no tām izrietošu un jebkuru citu neizbēgami ierobežotu skatpunktu lietojumā laikmeta panorāmas veidojumā derētu ar metodoloģiskiem līdzekļiem un izklāsta tehnikas paņēmieniem tiekties pēc interpretācijas caurspīdīguma, kas vēstījumā ļautu katram slānim cauri saskatīt vai nojaust citus. Kā to paveikt, rādīs prakse un laiks, taču patlaban uzjautriņošanai piemēram atcerēsimies Jāņa Jaunsudrabiņa (1877–1962) atmiņas par Venjamina Blūma (*Веньямин Блум*, 1861–1919) vadīto Rīgas zīmēšanas un gleznošanas skolu, kuras trūcīgie audzēkņi uz 20. gadsimta sliekšņa mieloja sevi ar pārākuma apziņu salīdzinājumā ar konkurējošo Elīzes fon Jungas-Štīlingas (*Elise von Jung-Stilling*, 1829–1904) skolu, kurā, raugi, mācījušās gandrīz vai tikai vācu dāmiņas³⁹. Bail iedomāties, cik rūgti šiem zēniem būtu ap sirdi, ja viņi zinātu, ka pēc vairāk nekā simt gadiem britu mākslas zinātnieks Džeremijs Hovards (*Jeremy Howard*) savā monogrāfijā “Austrumeiropas māksla” no prestižās sērijas “Oksfordas mākslas vēsture” (*Oxford History of Art*) pieminēs tieši un tikai tās Rīgas vācu jaunkundzes⁴⁰, jo par vienu no vēstījuma vadmotīviem būs izvirzījis daiļā dzimuma

³⁷ *Ābele K.* Pastelis latviešu glezniecībā 19. gs. b. – 20. gs. sāk.: Bakalaura darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 1994. – 39.–47. lpp.

³⁸ *Keevallik J.* Kunstikogumine Eestis 19. sajandil. Kunstiteadus Eestis 19. sajandil = Kunstsammeln in Estland im 19. Jahrhundert. Kunstwissenschaft in Estland im 19. Jahrhundert. – Tallinn: Eesti Teaduste akadeemia, Ajaloo instituut, 1993. – 229 lk.; *Loodus R.* Kunstielu Eesti linnades 19. sajandil = Das Kunstgeschehen in den Städten Estlands im 19. Jahrhundert. – Tallinn: Eesti Teaduste akadeemia, Ajaloo instituut, 1993. – 199 lk.; *Loodus R.* Kunstielu Eesti linnades 1900–1918 = Das Kunstgeschehen in den Städten Estlands 1900–1918. – Tallinn: Eesti Teaduste akadeemia, Ajaloo instituut, 1994. – 124 lk. Desmitgadi vēlāk (2000–2006) Jutas Kēvallikas (*Juta Keevallik*), Reina Lodusa (*Rein Loodus*) un Lehti Vīrojas (*Lehti Viiroja*) sastādījumā trijos sējumos izdota igauņu–vācu antoloģija “Teksti par mākslu un arhitektūru” (*Tekste kunstist ja arhitektuurist = Texte über Kunst und Architektur*), kas aptver laiku no 1777. līdz 1918. gadam.

³⁹ *Jaunsudrabiņš J.* Kam dāvanas, tas nestāv dīkā. – Brooklyn: Grāmatu Draugs, 1980. – 157. lpp. (Leģendas par izciliem cilvēkiem. Starpvārds).

⁴⁰ *Howard J.* East European Art: 1650–1950. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – P. 112–113.

masveidīgo uznācienu uz mākslas vēstures skatuves⁴¹, kas izvēlētajā skatījumā pilnībā aizēnoja blūmiešu apbrīnoto Vilhelmu Purvīti un citus pīlārus, kuru vārdi grāmatā nav atrodamī. Tomēr patiesība, kura neatklājas ne Jaunsudrabiņa, ne Hovarda rakstītajā, drīzāk būs tāda, ka neatkarīgi no atšķirīgajām sociālajām barjerām, ko šiem zēniem un meitenēm sava laika sabiedrībā nācās pārvarēt, vispārējais mākslinieciskais līmenis abās “nometnēs” bija līdzīgs. Starp Jungas-Štīlingas skolas absolventēm faktiski netrūka Jaunsudrabiņa, Pētera Kalves (1882–1913) vai Aleksandra Štrāla (1879–1947) rakstura un kalibra gleznotāju un zīmētāju, kuru daiļrades liecības gan saglabājušās retāk un zināmas mazāk nekā viņu latviešu kolēģu gadījumā.

Ir likumsakarīgi, ka vismaz pēdējos gados arī latviešu mākslas vēstures studentu pētījumos izpaužas kritiskāka attieksme pret tradicionālo etnocentrismu, kā to pērn bija iespējams, manīt, piemēram, Ramonas Bušas maģistra darbā “Latviešu mākslas kritikas vēsture (19. gs. otrā puse – 20. gs. sākums)”⁴². Taču ar nostājas maiņu šī perioda speciālistam vien nepietiek, ja dažādu tēmu izpētē pietrūkst apņēmības un zinātkāres veikt patstāvīgus meklējumus vēsturiskajā Latvijas pirmsneatkarības laika vācu un krievu periodikā, kas atšķirībā no latviešu preses nav indeksēta bibliogrāfa Augusta Ģintera (1885–1944) uzsāktā tematiskā rādītāja “Latviešu zinātne un literatūra” sējumos. Tāpēc šie meklējumi ir darbietilpīgs pasākums, kas joprojām vilina ar cerību uz gluži jauniem avotpētnieciskiem atradumiem⁴³, kuru gaitā pat lasītavas klusumā var izbaudīt prieku, kā, citējot Paganela mutē liktos Žila Verna vārdus, “atklājumi papildina cits citu, līnijas savienojas, punktūru uz kartēm aizstāj svītra”⁴⁴.

Protams, jāreķinās, ka profesora Kļaviņa postulētā mākslas vēsturnieka funkcija noskaidrot parādības līdz galam⁴⁵, kas skaidri iespiedusies atmiņā no viņa atsauksmes par manu bakalaura darbu, ir nepieciešama utopijs un daudzviet gadsimtu mijas mākslas ainas rekonstrukcijas zīmējumos punktūra nekad nepārvērtīsies par svītru. Arī mūsu ievērojamā gleznotāja Voldemāra Zeltiņa (1879–1909) biogrāfijā, kuras liecības, retoriski sabiezinot krāsas, pirms dažiem gadiem raksturotas šādiem vārdiem: “Par viņu nav nekā. Par viņu uzrakstīt

⁴¹ Sk. nodaļas *Women Emergent* (97.–129. lpp.) un *Women Range* (131.–191. lpp.) turpat.

⁴² *Buša R.* Latviešu mākslas kritikas vēsture (19. gs. otrā puse – 20. gs. sākums): Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2011. – 105 lpp.

⁴³ Šajā aspektā vērtīgs ir Baibas Grīnbergas (dz. Villerušas) pētījums (*Villeruša B. [Grīnberga B.]*. Rīgas Mākslas biedrība (1870–1938): Bakalaura darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010. – 82 lpp.), kas apliecina “autores interesi par 19. gadsimta kultūru kopumā un latviešu un vācu kultūras sakariem” (2. lpp.).

⁴⁴ *Verns Ž.* Kapteiņa Granta bērni. – 55. lpp.

⁴⁵ *Kļaviņš E.* Vadītāja atsauksme par Kristiānas Ābeles bakalaura darbu “Pastelis latviešu glezniecībā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā”. 1994. gada 26. jūlijā. Kopija raksta autores rīcībā.

izsmeļošu monogrāfiju gandrīz nav iespējams.”⁴⁶ Tomēr šī “gandrīz” relatīvismu ir nepieciešams pārbaudīt – gan tālab, lai novatoriskā mākslinieka portrets Latvijas mākslas vēstures “ikonostasā” varētu atklāties lielākā pietuvinājumā nekā līdz šim, gan arī vienkārši ģimeniska taisnīguma vārdā, jo pētījumu par citu savrupu un ilgstoši vēl fragmentārāk pazīstamu 20. gs. sākuma mākslas talantu – Zeltiņa brālēnu Pēteri Krastiņu (1882–1942) – savulaik izdevās novest līdz publikācijai grāmatā⁴⁷. Katrā ziņā ir vērts mēģināt pie izdevības noskaidrot kaut ko tuvāk par noslēpumainām mākslinieka īsās dzīves epizodēm. Viena no tām mani pēdējās nedēļās ir nodarbinājusi tik ļoti, ka lai vien kalpo par šī nelielā ieskata noslēdzošo mazliet izklaidējošo piemēru.

“Zelts ir no Rīgas prom, Šauļos, nezinu, kā tam iet un kad būs te,” 1908. gada septembra sākumā rakstnieks Kārlis Štrāls (1880–1970) rakstīja Rūdolfam Blaumanim (1863–1908) vēstulē, kuru nenosūtīja, uzzinājis par kolēģa nāvi.⁴⁸ Ko Zeltiņš tur darīja, izņemot studiju gleznošanu? Jānis Dombrovskis 1925. gadā atzīmēja, ka “Šauļos tas kādā ebreju tirgotāja dzīvoklī darināja dekoratīvus gleznojumus uz vecās derības sižetiem”⁴⁹. Pāvils Gruzna (1878–1950) tajā pašā laikā atmiņās zināja vēstīt, ka Zeltiņš “tur kāda bagāta žīda piliņ pagatavojis sienas gleznas no bībeles tematiem”⁵⁰, bet plašāk par šo tēmu izteicās atmiņu romānā “Jaunā strāva”: “Voldis (..) Šauļos bija izdarījis brīnumus ēbreja nama freskās uz Mozus grāmatu un bauslības tematiem. Dabūjis pat zīmēt “tumim” un Jehovas piemiegto aci griestu spraugas mākoņos. Priekštelpu gaitenī triepis uz sienas gojiem “kukišu”, bet ģintas nama mātes portreju kā “Bābeles torni” – uz sienas viņas buduārā.”⁵¹ Atbilstošajā laikā – 1908. gadā – Šauļos jūgendstila formās tika uzcelts par pili dēvētais vietējā ebreju rūpnieka un komersanta Haima Frenkeļa (*Chaimas Frenkelis*, 1857–1920) savrupnams jeb Frenkeļa villa (*Frenkelio rūmai, Frenkelio vila*), kas 90. gados pēc pusgadsimtu ilgušas kalpošanas kara hospitāļa vajadzībām tika nodota Aušras muzejam (*Šauliū Aušros muziejus*) un restaurēta, lai jau 21. gadsimtā kļūtu par muzeja filiāli un apskates objektu, kurš, pēc ceļvežu ziņām, var lepoties ar grezniem kokgriezumiem, stuka rotājumiem un iespaidīgiem fresku fragmentiem.⁵² Frenkeļa uzvārds pavisam konkrēti parādās Jāņa Siliņa “Latvijas mākslā”, kur

⁴⁶ Slava L. Sēž jūrmalā. Svilpo. Džo: [Saruna ar Eduardu Kļaviņu] // Kultūras Diena. – 2006. – Nr. 18. – 5. maijs. – 4. lpp.

⁴⁷ Ābele K. Pēteris Krastiņš. – Rīga: Neputns, 2006. – 167 lpp.

⁴⁸ Cit. pēc.: Būmanis A. Kārlis Štrāls: Dzīves gredzens 1880–1970. – Rīga: Liesma, 1981. – 65.–66. lpp.

⁴⁹ Dombrovskis J. Latvju māksla: Glezniecības, grafikas, tēlniecības un lietišķās mākslas attīstības vēsturisks apskats. – Rīga: Valters un Rapa, 1925. – 74. lpp.

⁵⁰ Gruzna P. Atmiņas par Voldemāru Zeltiņu // Ilustrēts Žurnāls. – 1925. – Nr. 2. – 47. lpp.

⁵¹ Gruzna P. Jaunā strāva: Romāns. – Augsburga: Otto Krolls, 1946. – 99. lpp.

⁵² Piekļuve: <http://ausrosmuziejus.lt/eng/Expositions2/Ch.-Frenkelis-Villa/History-of-building> (sk. 2012. gada 21. maijā).

autors, nenorādot katras atmiņu drumslas pirmavotu un, iespējams, jaucot notikumu secību, minējis, ka Zeltiņu kāds viņa labvēlis paņēmis līdzi uz Šauļiem “izgleznot Frenkeļa vasarnīcu”⁵³. Pagaidām, kamēr nav saņemtas atbildes no Lietuvas speciālistiem un dabā redzēts, kas saglabājies no senajiem gleznojumiem, vēl varam tikai cerēt, ka “Frenkeļa villas noslēpums” tiešām atrisināsies par labu Latvijas mākslas vēsturei, bet meklējumus šajā virzienā, protams, ir nepieciešams turpināt⁵⁴.

EPILOGA VIETĀ

“Pēc tam Paganel izkāpa no ratiem,
žestikulēdams un atkārtodams nesaprotamus vārdus:
Aland! Aland! Zealand!”⁵⁵

⁵³ *Siliņš J.* Latvijas māksla: 1800–1914. – 2. sēj. – 244. lpp.

⁵⁴ Jaunākā vispārējā Lietuvas ceļveža sastādītāja mākslas zinātniece Ģiedre Jankevičiute (*Ģiedrė Jankevičiūtė*) saziņā ar kolēģiem noskaidroja un e-sarakstē ar raksta autori pavēstīja, ka figurāli gleznojumi Frenkeļa villā 20. gs. 90. gados gan tika konstatēti, tomēr restaurācijas koncepcijā nolemts atjaunot tikai ornamentāli dekoratīvos jūgendstila motīvus. To paraugi redzami Šauļu Aušras muzeja Mākslas nodaļas vadītājas Odetas Stripinienes (*Odeta Stripinienė*) e-vēstulē raksta autorei 2012. gada 6. jūnijā. Ne muzeja darbiniekiem, ne citiem lietuviešu pētniekiem līdz šim nav bijis nekādu norāžu uz villas gleznieciskā dekora iespējamo autorību. Tagad nepieciešams gan apmeklēt šo patiesībā gluži netālo objektu, gan izpētīt, vai pirms restaurācijas veikta arī pašlaik neredzamo gleznojumu fotofiksācija.

⁵⁵ *Verns Ž.* Kapteiņa Granta bērni. – 378. lpp.

FAKTI UN STĀSTI
20. gadsimts Latvijas mākslas vēsturē
no starpkaru posma līdz laikmetīgajai mākslai

Stella Pelše

Kaut arī 20. gadsimts jau veselu desmitgadi dēvējams par pagājušo, tā mantojums mākslas vēsturē joprojām ir salīdzinoši nesens un izvērtēšanai nereti piesaukta lielākas laika distances nepieciešamība. No vienas puses, pētniecību pārāk neapgrūtina artefaktu un ar tiem saistīto avotu zudums gadsimtu gaitā. Tomēr, no otras puses, piesardzību diktē fundamentālas izmaiņas pašā mākslas procesā, kas liek apšaubīt iedibinātus pieņēmumus par mākslas robežām un būtību, prasot arī jaunus metodoloģiskus instrumentus. Tāpat jāatzīmē, ka mākslas vēstures zināšanu avoti ir ne tikai akadēmiskais diskurss, bet arī mākslas muzeju un kuratoru darbs, izstāžu prakse, mākslas kritika, mākslinieku sacerēti teksti, un šo aspektu loma pieaug, tuvojoties gadsimta beigām. Šai rakstā apkopotie “fakti” apzīmē pētniecības laukā izdarīto, bet “stāsti” – noteiktu skatpunktu un vēstījumu, kas izdarītajam piešķir nozīmību. Jāuzsver, ka plašāks ieskats ārzemju autoru rakstītajā par Latvijas mākslu, kā arī Latvijas pētnieku publikācijas citzemju izdevumos un dalība starptautiskos projektos jau iziet ārpus šī apskata ietvariem.

Līdzšinējie “baltie plankumi” lielā mērā sakrīt ar parādībām, kas mākslas laukam vismaz lokālajā vidē pieskaitītas samērā nesens, piemēram, fotomāksla un dizains. Šo jomu apguvē jāmin vairāku jauno pētnieku iestrādes, piemēram, Ilianas Veinbergas darbs pie industriālā transporta dizaina vēstures¹, Martas Šustes pētījums par Romana Sutas ieguldījumu dizaina sfērā², Alises Tīfentāles veiktā Latvijas fotomākslas izpēte starptautiskā kontekstā³, Līgas Lindenbaumas maģistra darbs par Egonu Spuri⁴ un citi piemēri. Mākslas vēstures objektu loka paplašināšanos labi ilustrē 2012. gadā Latvijas Mākslas akadēmijā aizstāvēto bakalaura darbu tēmas mākslas zinātnē, kas sniedzas no industriālā mantojuma⁵ līdz fabrikas “Laima” konfekšu papīriņu grafiskā dizaina ikonogrāfiskai

¹ *Veinberga I.* Industriālais transporta dizains Latvijas PSR: Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2009. Iesāktās disertācijas tēma – “Industriālais transporta dizains Latvijā. Vēsture, personālijas, teorija”.

² *Šuste M.* Romana Sutas (1896–1944) darbība dizaina jomā: Maģistra darbs / Vad. S. Grosa. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010.

³ *Tīfentāle A.* Latvijas fotomākslas estētiskie aspekti. 1960–1969: Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010. Iesāktās disertācijas tēma – “Latvijas fotomāksla starptautiskā kontekstā. 1960. gadi–1991. gads”.

⁴ *Lindenbauma L.* Egons Spuris: Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010.

⁵ *Karlštrēma I.* Rīgas pilsētas ūdenstorņu arhitektūra 19. un 20. gs. mijā: Bakalaura darbs / Vad. S. Grosa. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2012.

analīzei⁶. Arī mākslas interpretācijas – vēstures, kritikas un teorijas – vēsture vēl ir salīdzinoši mazapgūta. Šī raksta autore 2007. gadā publicētais latviešu mākslas teorijas pārskats⁷ ir viena aspekta padziļināts izvērtējums, bet var minēt arī citas iestrādes maģistra darbu līmenī, piemēram, Ievas Astahovskas⁸ un Ramonas Bušas⁹ pētījumus. Katrā ziņā hronoloģiski un saturiski daudzveidīgu mākslas interpretācijas pētījumu niša joprojām ir samērā brīva, neizslēdzot arī plašākus apkopjošus pārskatus.

PIRMĀ NEATKARĪBA – NO BURŽUĀZISKĀ PAGRIMUMA LĪDZ AVANGARDA UZPLAUKUMAM

Senākais un nenoliedzami vislabāk apgūtais 20. gadsimta segments ir starpkaru periods – pirmā neatkarības posma jeb 20. un 30. gadu mantojums. Vēl laikabiedru Borisa Vipera un Jāņa Siliņa tekstos tālaika māksla tika raksturota ar populārajiem un dažkārt pat padomju periodā sastopamajiem “simboliskā”¹⁰ un “teiksmainā”¹¹ reālisma terminiem, kurus iespējams pārtulkot precīzākā valodā kā 19. gs. reālisma, 20. gs. sākuma simbolisma un 20. gadu sākuma modernisma pieredzes sintēzi. Galvenais tā perioda patoss, pievēršoties vēl pavisam aktuālajiem sasniegumiem, bija pierādīt to līdzvērtību “vecu” kultūras tautu mantojumam, izstāstot sava veida nacionālās mākslas triumfa stāstu – pēc ilgās apspiestības gadsimtiem latviešu māksla beidzot uzplaukst savas valsts aizsardzības pavēnī. Savukārt padomju socioloģiskās pieejas kanons vairāku dekāžu gaitā pamazām gan iekļāva arvien plašāku parādību loku, tomēr saglabāja duālistisko pagātnes mākslas sijāšanas metodi – “reālistiskās”, “demokrātiskās”, “progresīvās” un “veselīgās” tendences bija jānošķir no formālisma, dekadences u. tml. negācijām. Nacionālās mākslas atdzimšanas naratīvs tika pārrakstīts kā reālistiskās mākslas uzvaras gājiens, piemēram, padomju laika fundamentālā pārskata “Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940” (1986) ievadā Rasma Lāce raksta: “Savos pamatos tā tomēr ir reālistiska māksla, kas atstājusi nozīmīgas satura un formas vērtības. Ievērojot padomju nostādnes mākslas

⁶ *Lanceniece L.* Saldumu rūpnīcas “Laima” produkcijas grafiskā dizaina vēsture. 1925–1940: Bakalaura darbs / Vad. S. Grosa. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2012.

⁷ *Pelše S.* Latviešu mākslas teorijas vēsture: Mākslas definīcijas valdošo laikmeta ideju kontekstā (1900–1940). – Rīga: LMA Mākslas vēstures institūts, 2007.

⁸ *Astahovska I.* Mūsdienu mākslas diskursu problemātika publikācijās Latvijā. 80. gadu beigas – 2003. gads: Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2004. Iesāktās disertācijas tēma – “Mākslas teorētiskās domas problemātika Latvijā kopš 20. gs. otrās puses”.

⁹ *Buša R.* Latviešu mākslas kritikas vēsture (19. gs. otrā puse – 20. gs. sākums): Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2011. Iesāktās disertācijas tēma – “Ieskats vizuālās mākslas kritikas vēsturē un teorijā. Tās funkcijas un formas”.

¹⁰ *Vipers B.* Latvju māksla: Īss pārskats. – Rīga: Leta, 1927. – 23. lpp.

¹¹ *Siliņš J.* Latviskās mākslas problēma // *Senatne un Māksla*. – 1939. – Nr. 4. – 91.–107. lpp. Trimdā sarakstītais Siliņa trīssējumu opuss “Latvijas māksla: 1915–1940” (Stokholma: Daugava, 1988–1993) joprojām ir izmantots un bieži citēts avots par starpkaru perioda parādībām.

vēstures pētniecībā, galvenā uzmanība (..) pievērsta šī mantojuma progresīvajai, demokrātiskajai daļai.”¹² Pakāpeniski tajā tika akceptēti arī modernisma adepti (piemēram, Rīgas mākslinieku grupas biedri), un 20. gadu sākuma īslaicīgā aizraušanās ar avangarda impulsiem kļuva saprotama sava veida “jaunības kļūdu” un “laikmeta ietekmes” kontekstā, turklāt “iedibināto tradīciju spēks”¹³ tika atzīts par pārāk lielu, lai spētu radikāli pārņemt citzemju modernās mākslas paraugus. No šāda viedokļa 30. gadu “atgriešanās pie kārtības”, proti, dažādu paveidu jaunreālisma vai neoklasicisma, būtu lielā mērā vērtējama pozitīvi, tomēr padomju posmā šī atziņa nonāca pamatīgā noklusētā pretrunā ar oficiāli nepieciešamo nacionālisma, reliģiskā misticisma un “fašistiskā režīma” konsolidācijas kritiku.¹⁴ Kopumā starpkaru perioda parādības tika epizodiski aplūkotas gan padomju laika rakstu krājumos¹⁵, gan arī monogrāfiskos izdevumos. Šai jomā, piemēram, samērā daudz tika rakstīts par Vilhelma Purvīša Dabasskatu meistardarbnīcas audzēkņiem¹⁶, kuru uzticība dabas studijām neizraisīja oficiālās doktrīnas iebildumus.

Līdz ar padomju iekārtas vājināšanos un pieaugošo toleranci pret modernākiem meklējumiem aktualizējās avangarda izpausmju kartējums, piemēram, Voldemāra Matveja teorētiskais un radošais mantojums. 1989. gadā notika I Matveja lasījumi, 1990. gadā – II lasījumi un 1991. gadā – III lasījumi.¹⁷ Politisko ierobežojumu izgaišana izpaudās interpretācijas pārbīdē uz avangarda pilnīgu rehabilitāciju un pat zināmu glorifikāciju, kas kontrastē ne tikai ar padomju kultūrai nepieņemamā “buržuāziskā” un “formālistiskā”, bet arī 30. gadu autoritāritismā bieži kritizētā “svešā” un “kreisā” avangarda koncepciju. Pēc finansiāli problemātiskajiem 90. gadiem, kas zināmā mērā bija pārejas periods arī poli-grāfijas jomā, ietekmējot mākslas vēstures pētījumu publicēšanas iespējas¹⁸,

¹² *Lāce R.* Priekšvārds // *Latviešu tēlotāja māksla: 1860–1940* / Atb. red. S. Cielava. – Rīga: Zinātne, 1986. – 6. lpp.

¹³ *Lāce R.* Latviešu māksla buržuāziskās Latvijas laikā (1920–1940). Stājglezniecība // Turpat. – 303. lpp.

¹⁴ Turpat. – 362. lpp.

¹⁵ *Lāce R.* Latvijas PSR Valsts Mākslas akadēmijas dibināšana un darba sākums // *Latviešu tēlotāja māksla*. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962. – 91.–97. lpp.; *Belmane A.* Lieluma meklētājs: [Kārlis Zemdega] // *Latviešu tēlotāja māksla*. – Rīga: Liesma, 1968. – 262.–270. lpp.; *Grase I.* Cilvēks aiziet, paliek darbs: [Uga Skulme] // *Latviešu tēlotāja māksla*. – Rīga: Liesma, 1968. – 239.–248. lpp.; *Straume I.* Pirmās latviešu tēlnieces piemiņai: [Marta Skulme] // *Latviešu tēlotāja māksla*. – Rīga: Liesma, 1970. – 182.–188. lpp.; u. c.

¹⁶ *Ņefedova I.* Valdis Kalnroze. – Rīga: Liesma, 1980; *Cielava S.* Jūlijs Viļumainis. – Rīga: Liesma, 1981; *Konstante I.* Ādolfs Melnārs. – Rīga: Liesma, 1984; *Lāce R.* Arvīds Egle. – Rīga: Zinātne, 1985; *Nodieva A.* Ansis Artums. Rīga: Zinātne, 1986.

¹⁷ Чтения Матвея: Сборник докладов и материалов по истории латышского и русского авангарда / Сост. И. Бужинска. – Рига: Мемориальный музей Т. Залькална, 1991. – Ч. 1–2.

¹⁸ Būtiskākie 90. gadu izdevumi: *Čaupova R.* Marta Skulme. Tēlniecība. – Rīga: Zinātne, 1992; *Unerwartete Begegnung: Lettische Avantgarde 1910–1930. Der Beitrag Lettlands zur Kunst der*

21. gadsimta pirmo dekādi raksturo apjomīgi monogrāfiski izdevumi, kuru tapšana nebūtu iespējama bez apgāda “Neputns” profesionālisma un ieinteresētības. To vidū kā nozīmīgākās jāmin mākslas vēsturnieces Daces Lambergas monogrāfijas par klasisko modernismu, Jēkabu Kazaku un Valdemāru Toni¹⁹, kurās empīriskās mākslas vēstures garā apkopots milzīgs faktu materiāls, ierakstot šīs 20.–30. gadu parādības plašākā avangarda virzienu izplatības kopainā kā mērenas, bet tāpēc ne mazāk radošas un pozitīvi vērtējamās. Izsmieļošā biogrāfiskā žanra ievirzi pārstāv Eduarda Kļaviņa grāmata par otru modernisma ciltstēvu Jāzepu Grosvaldu²⁰ un pērn publicētā Jāņa Kalnača monogrāfija par Kārli Padegu²¹, kas rekonstruē padomju gados piemirstā, bet nu jau tikpat kā kanoizētā autsaidera un dendija radošo biogrāfiju.

Apjomīgi izdevumi tapuši arī izstāžu katalogu formātā, piemēram, par mākslinieku Skulmju dzimtu.²² Vairāki pētnieki nodarbojas ar šī perioda apzināšanu gan plašākā procesa un ietekmju griezumā, gan arī monogrāfiskā aspektā, piemēram, Aija Brasliņa, kas pēta Latvijas mākslinieku starptautiskos sakarus²³, vai Nataļja Jevsejeva, kas pievērsusies šajā lokā izcilākās sievietes modernistes Aleksandras Beļcovas radošajai biogrāfijai²⁴. Pie nozīmīgiem perioda izpētes sasniegumiem minama arī Gintas Gerhardes-Upenieces 2011. gadā aizstāvētā disertācija “Tēlotājas mākslas dzīve un Latvijas valsts (1918–1940)”²⁵, kas izseko mākslas un valsts attiecības no socioloģiskā skatpunkta, tādējādi apliecinot akcentu pārbīdi no mākslas darba formas un satura aspektiem uz mākslas radīšanas un funkcionēšanas apstākļu izziņāšanu, kas Rietumos jau pasen kļuvusi par, iespējams, ietekmīgāku tradīciju nekā paša objekta izpēte.

Dažādi 20.–30. gadu mantojuma aspekti aplūkoti institūta 2000. gadā aizsāktajā rakstu krājumu sērijā “Materiāli Latvijas mākslas vēsturei”, piemēram, *Art Déco* stila izpausmes latviešu mākslā²⁶, mākslinieku biedrības Latvijā (1934–

europäischen Moderne. – Köln: Wienand, 1990; *Brāķere R.* Jēkabs Strazdiņš. – Rīga: Zinātne, 1991; Konrāds Ubāns: Darbu kolekciju katalogs. – Rīga: Doma, 1999; u. c.

¹⁹ *Lamberga D.* Klasiskais modernisms: Latvijas glezniecība 20. gadsimta sākumā. – Rīga: Neputns, 2004 (grāmata publicēta arī franču un igauņu valodā); *Lamberga D.* Jēkabs Kazaks. – Rīga: Neputns, 2007; *Lamberga D.* Valdemārs Tone. – Rīga: Neputns, 2010.

²⁰ *Kļaviņš E.* Džo: Jāzeps Grosvalda dzīve un māksla. – Rīga: Neputns, 2006.

²¹ *Kalnačs J.* Rīgas dendijs un autsiders. Kārlis Padegs. – Rīga: Neputns, 2011.

²² Mākslinieki Skulmes: 20. gadsimts: Latvija: [Izstādes katalogs] / Sast. I. Riņķe. – Rīga: Jumava, 2000.

²³ Aijas Brasliņas iesāktās disertācijas tēma – “Latvijas mākslinieku sakari ar eiropisko centru aktuālo mākslu klasiskā modernisma un jaunreālisma posmā (1915–1940)”.

²⁴ Nataļjas Jevsejavas disertācija “Aleksandras Beļcovas dzīve un māksla” iesniegta apspriešanai 2012. gada septembrī.

²⁵ Uz Gintas Gerhardes-Upenieces disertācijas pamata tiek gatavota grāmatas publikācija izdevniecībā “Neputns”.

²⁶ *Martinsone I.* *Art Deco* stils un latviešu māksla // Latvijas māksla starptautisko sakaru kontekstā / Sast. S. Grosa. – Rīga: Neputns, 2000. – 129.–139. lpp.

1940)²⁷, Rīgas kafejnīcu un restorānu interjeri 20. gs. sākumā un 20.–30. gados²⁸, pilsētas tēls 20. gs. 20.–30. gadu latviešu glezniecībā²⁹ vai sezanisms Latvijas glezniecībā 20. gs. pirmajā trešdaļā³⁰. Tas pats sakāms par 2003. gadā dibinātā žurnāla “Mākslas Vēsture un Teorija” publikācijām, kur minami, piemēram, raksti par Aleksandru Klinklāvu³¹, Latvijas Mākslas akadēmijas Dabasskatu meistardarbnīcu³², latviešu modernistu saskari ar *secondo futurismo* 20. gs. 20. gados³³, Romana Sutas darbību dekoratīvi lietišķajā mākslā³⁴ vai Kārļa Zemdegas darināto Raiņa kapa pieminekli³⁵. Savukārt par 30. gadiem sekojošo vācu okupācijas periodu, kas mākslas procesos vēl neienesā tik radikālas izmaiņas kā padomju varas nostiprināšanās, izsmeļoša informācija atrodama Jāņa Kalnača monogrāfijā³⁶.

Kopumā jāsecina, ka kontekstuālie momenti, kas palīdzētu izziņāt lokālās specifikas tapšanu, pamatā neaizēno pašu mākslas darbu kā primāro fokusa objektu. Turpmākas uzmanības vērts noteikti ir jautājums par 30. gadu reālisma atgriešanos jeb plašāk definēto “tradicionālismu”, kā to starptautiskā rakstu krājuma “Pārinterpretējot vēsturi: Tradicionālisma māksliniecišķās tendences Centrāleiropā un Austrumeiropā 20. un 30. gados” ievadā dēvē poļu mākslas vēsturniece Irēna Kosovska (*Irena Kossowska*). Viņa raksta: “Figuratīvās tendences ignorēšana lielākoties ir saistīta ar pārmērīgu akcentu uz avangardam tipisko bezkompromisa modernitātes izcēlumu un riebumu pret sociālistiskā

²⁷ *Konstante I.* Mākslinieku biedrības Latvijā (1934–1940): Jaunākie Latvijas Valsts vēstures arhīva materiālu pētījumi // *Māksla un politiskie konteksti* / Sast. D. Lāce. – Rīga: Neputns, 2006. – 105.–126. lpp.

²⁸ *Banga V.* Rīgas kafejnīcu un restorānu interjeri 20. gs. sākumā un 20.–30. gados // *Arhitektūra un māksla Rīgā. Idejas un objekti* / Sast. J. Zilgalvis. – Rīga: Neputns, 2004. – 131.–150. lpp.

²⁹ *Lapiņa R.* Pilsētas tēls 20. gs. 20.–30. gadu latviešu glezniecībā // *Pilsēta. Laikmets. Vide* / Sast. R. Kaminska. – Rīga: Neputns, 2007. – 195.–210. lpp.

³⁰ *Jevsejeva N.* Pola Sezana ietekme un sezanisms Latvijas glezniecībā 20. gadsimt pirmajā trešdaļā // *Personība mākslas procesos* / Sast. K. Ābele. – Rīga: Neputns; Rīga: Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 2012. – 125.–149. lpp.

³¹ *Krišane I.* “Neīstenotais” Aleksandrs Klinklāvs // *Mākslas Vēsture un Teorija*. – 2003. – Nr. 1. – 5.–15. lpp.

³² *Ogle K.* Latvijas Mākslas akadēmijas Dabasskatu meistardarbnīca: Struktūra. Fakti. Audzēkņi // *Mākslas Vēsture un Teorija*. – 2003. – Nr. 1 – 24.–38. lpp.

³³ *Brasliņa A.* Latviešu modernistu saskare ar *secondo futurismo* 20. gs. 20. gados // *Mākslas Vēsture un Teorija*. – 2008. – Nr. 10. – 32.–45. lpp.

³⁴ *Šuste M.* Nezināmais Suta: Ieskats Romana Sutas darbībā dekoratīvi lietišķās mākslas jomā // *Mākslas Vēsture un Teorija*. – 2010. – Nr. 13. – 52.–62. lpp.

³⁵ *Bremša L.* Raiņa kapa piemineklis: Viena mākslas darba vēsture un Kārļa Zemdegas “zvaigžņu laiks” // *Mākslas Vēsture un Teorija*. – 2011. – Nr. 14. – 20.–29. lpp.

³⁶ *Kalnačs J.* Tēlotājas mākslas dzīve nacistiskās Vācijas okupētajā Latvijā. 1941–1945. – Rīga: Neputns, 2005.

reālisma doktrīnu, kas tika uzspiesta Austrumu blokam pēc 1945. gada.”³⁷ 30. gadu autoritārisma un vēlākā sociālistiskā reālisma morfoloģiskā līdzība ir neapšaubāma, turpinot uzdot jautājumus, vai un kādā mērā mākslas kvalitātes kā radoši inovatīvas prakses kritērijs ir savienojamas ar retrospektīvu tradicionālismu.

PADOMJU MĀKSLAS PAGRĪDE, NOLIEGUMS UN VALDZINĀJUMS

Padomju posmā sava laika tendences tika izceltas kā augstākie sasniegumi, presē gan kritizējot tādas aizplīvurotas negācijas kā “formālisms”, “naturālisms”, “dekorativizēšanās”, pārmērīgs “racionālisms” u. tml., turpretī neatkarības pirmajā desmitgadē šis mantojums tiek atbīdīts tālākā plānā, riskējot reducēt padomju Latvijā tapušo mākslu līdz nīstā režīma ideoloģisko instrumentu kopumam. Savulaik apklusināto “balsu” atdošana, sasaucoties ar marginalizēto slāņu, rasu vai tautību rehabilitāciju Rietumos, bija 90. gadu aktualitāte, tomēr turpina tāda būt joprojām, un plašāk nepazīstamu, oficiālo padomju mākslas dzīvi dažādā mērā ignorējušo vai sistēmas izstumto mākslinieku (Ādolfs Zārdiņš³⁸, Zenta Logina³⁹, Ērika Gulbe⁴⁰, Leonīds Āriņš⁴¹, Visvaldis Ziediņš⁴², Vladimirs Glušenkovs⁴³) atklāšanas process nebūt nav uzskatāms par noslēgtu. Nenoliedzami 90. gados uzmanības fokusā nokļuva autori, kas, aizņemoties nosaukumu no ļoti nozīmīgās 1996. gadā Polijā notikušās Baltijas mākslas izstādes⁴⁴, bija dzīvojuši “personīgajā laikā” – ignorējot politiskā režīma uzspiestos nosacījumus. Proti, mākslas aksioloģiskais aspekts jeb vērtība tiek visai cieši piesaistīta tās spējai pretoties padomju varas diktātam un ar to saistītajai sociālistiskā reālisma doktrīnai. Viens no agrākajiem un būtiskākajiem panorāmiskas pieejas paraugiem, ietverot gan oficiālus, gan režīmam opozicionārus fenomenus, bija 2000. gada zinātniskā konference “Māksla Latvijā (1940–1999)”, kuras materiāli publicēti rakstu krājumā “Doma–6”⁴⁵.

³⁷ *Kossowska I.* Reframing Tradition – Art in Central and Eastern Europe between the Two World Wars // Reinterpreting the Past: Traditionalist Artistic Trends in Central and Eastern Europe of the 1920s and 1930s / Ed. by I. Kossowska. – Warsaw: IS PAN, 2010. – P. 17.

³⁸ *Pestova L.* Ādolfs Zārdiņš. – Rīga: Neputns, 2004.

³⁹ *Borgs J.* Loginas zvaigznājs mītu miglājā // Studija. – 2011. – Nr. 5. – 30.–41. lpp.

⁴⁰ Ērika Gulbe: Gleznas: [Katalogs] / Sast. I. Lejasmeijere. – Rīga: Neputns, 2001.

⁴¹ *Cēbere G.* Leonīds Āriņš: Glezniecība, zīmējumi, dienasgrāmatas. – Rīga: Neputns, 2007.

⁴² *Kulakova I.* Visvaldis Ziediņš un viņa mākslas *objet trouvé* virziens // Mākslas Vēsture un Teorija. – 2009. – Nr. 12. – 44.–51. lpp.; *Kulakova I.* Kustība. Visvaldis Ziediņš. – Rīga: Galerija 21, 2012.

⁴³ *Auziņa D.* Cits un tas pats Vladimirs Glušenkovs Borisa dēls // Mākslas Vēsture un Teorija. – 2011. – Nr. 14. – 30. – 36. lpp.

⁴⁴ Personal Time: Art of Estonia, Latvia and Lithuania, 1945–1996: [Exhibition catalogue], 9 September–13 October 1998, Warsaw / Conc. and curated by A. Rottenberg. – Warsaw: Zachęta Gallery of Contemporary Art, 1996.

⁴⁵ Doma–6: Rakstu krājums / Sast. I. Konstante. – Rīga: Doma, 2000.

Pēdējā desmitgadē jauno pētnieku interese par padomju periodu ir augoša, tomēr salīdzinoši mazāka nekā Igaunijā, kur 60.–70. gadu problemātika ir pat ļoti atraktīvs pētniecības lauks. Pakāpeniski uzmanības fokusā nokļūst arī tās parādības, kas vēl pirms laiciņa tiktu ignorētas kā absolūta “nemāksla” un padomju propaganda. Poļu pētnieks Pjotrs Pjotrovskis (*Piotr Piotrowski*), apspriežot mākslas ekspozīciju veidošanu postkomunistiskajās valstīs, izcēlis divas tendences – traumafobiju un traumafiliju, proti, traumatiskās pagātnes izslēgšanu un tās iekļaujošu “pārstrādāšanu”⁴⁶ (gan nenosakot robežu starp “veselīgu” pārvērtēšanu un, iespējams, tīksmināšanos par vēstures upura statusu). Latvijas Mākslinieku savienības kolekcijas izstāde “Laikmeta liecinieki” (2002) un apjomīgais rakstu krājums⁴⁷ mazliet atgādina traumafobijas tendenci, uzsverot formāli vērtīgo, “labo” mākslu, kas pēc iespējas maz atspoguļo padomisko ideoloģiju un reālijas, savukārt plašā izstāde “Padomjzemes mitoloģija” (2008), tai pieskaņotā konference un rakstu krājums⁴⁸ savukārt ar bezbailīgu traumafiliju orientējas uz padomisko, varētu pat teikt, kičīgi staļinisko mantojumu, kura valdzinājums rietumnieku acīs var būt grūti saprotams šo režīmu piedzīvojušajiem.

Padomju posmu monogrāfiskā tvērumā aplūko vairāki izdevumi, kuru formāti dažādās proporcijās ietver kataloga, rakstu krājuma un albuma elementus.⁴⁹ Niansētu interpretāciju lauku savās monogrāfijās par Leo Kokli un Jāni Osi⁵⁰ piedāvā Ilze Konstante, kuras aplūkotajām personībām nav piemērojama ne padomju “galma mākslinieku”, ne arī apzinātu disidentu loma – viņi darbojās laikmeta un režīma noteiktajos rāmjos, tomēr nereti cieta no tā subjektīvajiem mākslas regulēšanas centieniem. Darbu ikonogrāfiskās un stilistiskās analīzes loma mazinās uz laikmeta reāliju apzināšanas rēķina, bet lasītājs var pārlicināties, ka māksla, kas spēj saistīt skatītāju arī ārpus konkrētajiem sociāli politiskajiem apstākļiem, top kā komplicētas pretošanās un pielāgošanās procesu mijiedarbes rezultāts. Jaunākas paaudzes pētnieku interesi par savulaik tipiski “nemākslinieciskām” parādībām apliecina, piemēram, Sniedzes Kāles maģistra darbs par

⁴⁶ *Piotrowski P.* New Museums in East-Central Europe: Between Traumaphobia and Traumaphilia // 1968–1989. Political Upheaval and Artistic Change / Ed. by C. Bishop and M. Dziwianka. – Warsaw: Museum of Modern Art, 2009. – P. 148–166.

⁴⁷ Glezniecība. Laikmeta liecinieki. 20. gs. 60., 70. un 80. gadi. Latvijas Mākslinieku savienības mākslas darbu kolekcija: / Sast. I. Baranovska. – Rīga: LMS, 2002.

⁴⁸ Padomjzemes mitoloģija: Muzeja raksti 1 / Sast. E. Ansonē. – Rīga: LNMM, 2009.

⁴⁹ Boriss Bērziņš / Sast. L. Slava. – Rīga: Neputns, 2003; Maija Tabaka: Personālizstāde Valsts Mākslas muzejā, 12.11.2004.–02.01.2005. / Sast. I. Riņķe. – Rīga: Rīgas galerija, 2004; Bruno Vasiļevskis. – Rīga: Neputns, 2005; Imants Vecozols: [Reprodukciju albums] / Sast. A. Treija. – Rīga: Galerija “Daugava”; Rīga: Jumava, 2008; Auseklis Baušķenieks / Sast. L. Slava. – Rīga: Neputns, 2010; u. c.

⁵⁰ *Konstante I.* Leo Kokle. 1924–1964. – Rīga: Neputns, 2005; *Konstante I.* Jānis Osis. 1926–1991. – Rīga: Neputns, 2009.

Latvijas sociālistiskā reālisma glezniecības ikonogrāfiju⁵¹ un Maijas Rudovskas maģistra darbs par Staļina laika sabiedrisko ēku arhitektūru Latvijas PSR⁵².

LAIKMETĪGĀ MĀKSLA – SĀKOTNE UN INTERPRETĀCIJAS

20. gadsimta pēdējo pāris dekāžu izpētē un dokumentēšanā nozīmīgāko ieguldījumu devuši Laikmetīgās mākslas centra (bijušais Sorosa mūsdienu mākslas centrs – Rīga) projekti. 80. gadi vēl formāli pieder pie padomju laika, tomēr dekādes nogalē mākslā notiek būtiski transformāciju procesi un jaunu izteiksmes līdzekļu aprobēšana. Par šo posmu informē mākslinieku biogrāfijām un plašākiem fenomeniem veltīts eseju apkopojums kompaktdiska formātā⁵³, kas tapa paralēli izstādei, konferencei un rakstu krājumam. Nozīmīgs pienesums padomju perioda izpētē ir kopš 2008. gada īstenotais apjomīgais un sazarotais projekts “Padomju perioda nonkonformistiskā mantojuma dokumentēšana un saglabāšana Laikmetīgās mākslas muzeja krājumam”⁵⁴, kura ietvaros izdotajā interviju, dokumentu un attēlu apkopojumā⁵⁵ mēģināts aptvert un saskaņot divas šķietami pretrunīgas ievirzes. Proti, neaizmirst režīma represīvo dabu, vienlaikus nododot nākamajām paaudzēm pilnasinīgu radošo biogrāfiju buķeti, kā uzsver izdevuma sastādītāja Helēna Demakova: “Rietumos valda mīti par padomju sistēmas vispārējo trulumu, kuram grūti nepiekrīst, vien uzsverot, ka domāšana nenotiek sistēmā, bet gan katra atsevišķa cilvēka galvā, bet gudras galvas un talantīgi cilvēki bijuši arī padomju laikos.”⁵⁶ Apstrīdot vienkāršotu angažētā sociālistiskā reālisma un pagrīdes nonkonformisma pretstatu, atklājams bagātāks nianšu spektrs mākslas un varas attiecībās. Tomēr, lai gan nonkonformisma termins tiek bieži noraidīts gan pašu mākslinieku, gan pētnieku aprindās, amerikāņu mākslas pētnieks Marks Allens Švēde (*Mark Allen Svede*) savā rakstā “Kareivīga nonkonformistu paradigmas apoloģija” uzskata, ka nonkonformisma modelis nebūtu pilnībā noraidāms – kaut vai to mākslinieku dēļ, kas patiešām upurējušies mākslinieciskās patiesības vārdā⁵⁷.

⁵¹ *Kāle S.* Latvijas sociālistiskā reālisma glezniecības ikonogrāfija PSRS kanonisko paraugu un analogiju kontekstā: Maģistra darbs / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010. Iesāktās disertācijas tēma – “Latviešu mākslinieki padomju Krievijā. 1917–1940”.

⁵² *Rudovska M.* Staļina laika sabiedrisko ēku arhitektūra Latvijas PSR. 20. gs. 40.–50. gadi / Vad. R. Pētersons. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2009. Iesāktās disertācijas tēma – “Sabiedrisko ēku arhitektūra Latvijas PSR. 20. gs. 40.–80. gadi”.

⁵³ Robežpārkāpēji. 80. gadu māksla / Sast. I. Astahovska. – Rīga: LMC, 2005.

⁵⁴ Projekta ietvaros ir izveidota nonkonformisma mākslas darbu kolekcija un savākts ievērojams informācijas klāsts, pateicoties EEZ / Norvēģijas Finanšu instrumenta atbalstam.

⁵⁵ Patība. Personības ceļā uz laikmetīgo mākslu – padomju Latvijas 60.–80. gadi / Sast. H. Demakova. – Rīga: LR Kultūras ministrija, 2011.

⁵⁶ Turpat. – 20. lpp.

⁵⁷ *Švēde M. A. [Svede M. A.].* Kareivīga nonkonformisma paradigmas apoloģija = An Aggressive Apologia for the Nonconformist Paradigm // Atsedzot neredzamo pagātnei = Recuperating the Invisible Past / Sast. Ieva Astahovska. – Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2012. – 56.–73. lpp.

Pie nozīmīgākajiem laikmetīgo fenomenu iztirzājumiem jāmin apjomīgais rakstu un interviju krājums “Deviņdesmitie: Laikmetīgā māksla Latvijā”⁵⁸, kur akadēmiskā ievirze sadzīvo ar esejski tēlainu pieeju, kā arī Helēnas Demakovas rakstu apkopojumi “Citas sarunas” un “Nepamanīs”⁵⁹, kas sniedz procesu dalībnieka un virzītāja ieskatu 80. un 90. gadu notikumos. Savukārt specifiskākus jautājumus izgaismo, piemēram, Māras Traumanes, Solvitas Kreses, Zanes Matules, Santas Mazikas un Zandas Jankovskas maģistra darbi⁶⁰. Faktu, ka arī elektronisko mediju māksla ir nonākusi izpētes fokusā, apliecina Rasas Šmites disertācijas “Kreatīvie tīkli” publikācija⁶¹. Konkrētiem māksliniekiem veltītu izdevumu laiks acīmredzot vēl nav pienācis; kā zināms izņēmums jāmin Ingas Šteimanes monogrāfija par Jāni Viņķeli⁶², kam piepulcējušās sērijas “Studijas bibliotēka” mazās monogrāfijas, piemēram, par Kristapu Ģelzi, Gintu Gabrānu, grupu *Famous Five* vai Moniku Pormali⁶³. Jāsecina, ka parādības, kas iziet ārpus tradicionālās stājmākslas ietvariem, ir stabili ieņēmušas pētniecības objekta statusu, tomēr darāmā joprojām ir daudz. Kopumā nav šaubu, ka viena dominējošā mākslas vēstures “stāsta” laiks ir pagājis – katrs pētnieks var izvēlēties metodi vai metožu kopumu, ko uzskata par piemērotāku sava objekta aplūkošanai. Jāatzīst, ka, piemēram, postkoloniālisma, feminisma, semiotikas un tamlīdzīgiem pasaulē sen aprobētiem un nu jau arī kritiski pavērtētiem diskursiem Latvijā nav pārāk liela “noieta” un vērojami tikai atsevišķi mēģinājumi (Māra Traumane⁶⁴, Anda Kļaviņa⁶⁵, Andris Teikmanis⁶⁶,

⁵⁸ *Deviņdesmitie: Laikmetīgā māksla Latvijā* = *Nineties: Contemporary Art in Latvia* / Sast.

I. Astahovska. – Rīga: LMC, 2010.

⁵⁹ *Demakova H. Citas sarunas: Raksti par mākslu un kultūru* = *Different Conversations: Writings on Art and Culture*. – Rīga: Vizuālās komunikācijas nodaļa, 2002; *Demakova H. Nepamanīs: Latvijas laikmetīgā māksla un starptautiskais konteksts: rakstu izlase, 2002–2010* = *They Wouldn't Notice: Latvian Contemporary Art and the International Context: Collection of Writings, 2002–2010*. – Rīga: 1/4 Satori, 2010.

⁶⁰ *Traumane M. Komunikācijas morfoloģija: Mākslas darba, telpas un skatītāja mijiedarbība latviešu laikmetīgajā mākslā. Maģistra darbs* / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2001; *Krese S. Laikmetīgā māksla publiskajā telpā Latvijā. 80. gadi – 2001. gads: Maģistra darbs* / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2002; *Matule Z. Performances mākslas valoda: Maģistra darbs* / Vad. A. Teikmanis. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2004; *Mazika S. Jaunā institucionālisma iezīmes Kultūras un informācijas centra K@2 darbībā: Maģistra darbs* / Vad. E. Kļaviņš. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2007; *Jankovska Z. Pedvāles Brīvdabas mākslas muzeja performances (1991–2009): Maģistra darbs* / Vad. A. Teikmanis. – Rīga: Latvijas Mākslas akadēmija, 2010.

⁶¹ *Šmite R. Kreatīvie tīkli*. – Rīga: Jauno mediju kultūras centrs RIXC; Liepāja: Liepājas universitātes MPLab, 2011.

⁶² *Šteimane I. Jānis Viņķelis*. – Rīga: Neputns, 2003.

⁶³ *Iltner A. Kristaps Ģelzis*. – Rīga: Neputns, 2010; *Taurens J. Gints Gabrāns*. – Rīga: Neputns, 2008; *Taurens J. Famous Five*. – Rīga: Neputns, 2009; *Zieda M. Monika*. – Rīga: Neputns, 2010.

⁶⁴ *Traumane M. Skirt is not a Problem? Soviet Art in Latvia from the Perspective of Gender Studies*. Piekļuve: <http://old.lcca.lv/e-texts/13/> (sk. 2012. gada 5. jūnijā).

Sergejs Kruks⁶⁷) paskatīties uz kādu parādību no tā vai cita tiem atbilstoša skatpunkta.

Plašākā griezumā – atsakoties gan no nacionālā gara, gan no reālisma klātbūtnes kā galvenā objektu atlasē kritērija un vērtības nesēja – migrācijas un ietekmju maršruti, ikonogrāfisko un stilistisko iezīmju ģenealoģija paliek uzmanības centrā, saglabājot ievērojamu daļu no modernismam tipiskā priekšstata par “autonomo mākslu”. Kā to novērtēt no laikmetīgo interpretācijas stratēģiju viedokļa? 21. gadsimta sākumā mākslas vēsturē turpinās pašrefleksijas vilnis, kas nu sasniedzis arī postsociālistisko telpu – nozares vēstures, teorētisko priekšnosacījumu, pieņēmumu un paradigmu aplūkojumi, kuros apstrīdēts Rietumu kanons, apspriesta nozares krīze, jaunu pieeju meklējumi un tā dēvēto Austrumeiropas teritoriju specifiskās pieredzes iespējamais pienesums. Kā piemērus var minēt konferenci “Mākslas vēstures ģeogrāfijas Baltijas reģionā” (Tallina, 2009. gada novembris), semināru “Domājot par mākslas vēsturi Austrumeiropā un Centrāleiropā” (Tallina, 2010. gada maijs), konferences “Mākslas vēstures vēsture Centrāleiropā, Austrumeiropā un Dienvidaustrumeiropā” (Toruņa, 2010. gada septembris),⁶⁸ “Mākslas vēstures robežzīmes” (Kauņa, 2010. gada oktobris) un citus pasākumus. Igaņu arhitektūras pētnieces Epas Lankotsas (*Epp Lankots*) sacīto 2010. gada Tallinas seminārā, ka tieši teoriju apropiācija un hibridizācija varētu būt Austrumeiropas piedāvātā novitāte, var paplašināt arī uz mākslas vēstures metožu teritoriju, ļaujot atnest gan radikālu izvēlu, gan kaut kā pilnīgi jauna izgudrošanas nepieciešamību. Tomēr tas nenozīmē šī metodoloģiskā konteksta ignorēšanu, bet apzinātu skatpunkta izvēli. Vienlaikus pasaulē populārais *rewriting* jeb pārrakstīšanas termins šai reģionā joprojām spiests sadzīvot ar uzrakstīšanas nepieciešamību, liekot apsvērt šo abu aktivitāšu draudzīgās vai konfrontējošās attiecības.

⁶⁵ *Kļaviņa A.* Dzīve limbo: Postkoloniālisma diskurss 90. gadu Latvijas mākslā // *Deviņdesmitie: Laikmetīgā māksla Latvijā = Nineties: Contemporary Art in Latvia.* –174.–189. lpp.

⁶⁶ *Teikmanis A.* Edgara Iltnera gleznas “Pavasaris (V. I. Ļeņins)” retoriskās uzbūves analīze // *Latvijas māksla tuvplānos / Sast. K. Ābele.* – Rīga: Neputns, 2003. – 136.–143. lpp.

⁶⁷ *Kruks S.* “Par mūziku skaistu un melodisku!”: Padomju kultūras politika, 1932–1964. – Rīga: Neputns, 2008; *Kruks S.* Ārtelpas skulptūras semiotika, ekonomika un politika: Pieminekļu celtniecība un demontāža Latvijā 1945–2010. – Rīga: Neputns, 2011.

⁶⁸ Plašāk sk.: *Pelše S.* Mākslas vēsture Baltijā – izvērtējumi un izaicinājumi // *Mākslas Vēsture un Teorija.* – 2010. – Nr. 13. – 82.–84. lpp.; *Pelše S.* Austrumu un Rietumu tikšanās semināru ciklā // *Mākslas Vēsture un Teorija.* – 2011. – Nr. 14. – 56.–57. lpp.; *Pelše S.* Mākslas vēstures vēsture atkal fokusā // *Mākslas Vēsture un Teorija.* – 2011. – Nr. 14. – 59.–60. lpp.

RAKSTU AUTORES
ir Latvijas Mākslas akadēmijas
Mākslas vēstures institūta
vadošās pētnieces

Dr. Elīta Grosmane
(elita_grosmane@tvnet.lv,
elita.grosmane@lma.lv),

Dr. Anna Ancāne
(fotoromanza@inbox.lv),

Dr. Daina Lāce
(daina.lace@gmail.com,
daina.lace@lma.lv),

Dr. Kristiāna Ābele
(kristiana_abele@hotmail.com,
kristiana.abele@lma.lv),

Dr. Stella Pelše
(stella_pelše@hotmail.com,
stella.pelse@lma.lv)